

Invloed van dieren op het welzijn van ouderen



HOGESCHOOL GENT
departement gezondheidszorg Vesalius
brugopleiding – optie geriatrie
afstudeerproject promotie 2004 - 2005
promotor: Mevr. Van Winkel Anne

Christine Vander Sype

Woord vooraf

Toen ik bij het begin van dit schooljaar aan de "brugopleiding - optie geriatrie" begon wist ik niet echt wat me te wachten stond ...

Ik begon met goede moed en heel veel interesse, soms sloeg die moed over in wanhoop en twijfels maar de kracht om verder te doen bleef de bovenhand houden.

Emoties van jaren geleden kwamen weer boven: de spanningen voor de examens, de verbetenheid om een werk tot een goed einde te brengen, de intentie om "bij te leren".

De opdracht een eindwerk te maken is een belangrijk onderdeel van onze opleiding.

Aangezien bij het bepalen van het onderwerp, aangeraden werd te kiezen voor iets dat blijft inspireren en motiveren en waar lange tijd belangstelling kan worden voor opgebracht

én ik zelf omgeven wordt door dieren (we hebben paarden, honden, een konijn, een hamster en koeien)

én via mijn werk als thuisverpleegkundige vaak geconfronteerd wordt met het lief en leed van mijn patiënten en hun gezelschapdier, werd

"invloed van dieren op het welzijn van ouderen" mijn onderwerp.

Tot mijn grote verwondering is hieromtrent heel veel literatuur te vinden en mocht ik een volledige dag doorbrengen in het documentatiecentrum van Ethologia, belgische vereniging voor studie en informatie over de mens-dier relatie. Men beschikt daar over meer dan 2000 referenties (folders, rapporten, studies, dossiers, wetenschappelijke artikels, naslagwerken, foto's en video-opnamen), die ter plaatse kunnen worden ingekeken.

Ik vond daar dan ook heel veel interessante informatie!

De informatie lezen en verwerken nam heel veel tijd in beslag en ik werd gaandeweg "bezeten" van mijn werk.

Dat ik dit eindwerk tot een goed einde heb gebracht heb ik te danken aan een aantal mensen die mij de kans gaven deze verrijkend schooljaar mee te maken:

Mijn echtgenoot die inzag dat ik het "moest" doen want dat ik anders geen rust zou kennen ...

Onze vier dochters die in hetzelfde schuitje van studeren en werken maken zitten en hun pc of laptop regelmatig met mij moesten delen ...

Mijn promotor Mevr. Van Winkel Anne voor haar geduld en stimulans tot "groei" ...

Bedankt!

1. Inleiding

Door ervaringen met ouderen en huisdieren, opgedaan tijdens mijn werk als thuisverpleegkundige, kwam bij mij de vraag op in hoeverre deze gezelschapsdieren het welzijn beïnvloeden van ouderen.

Wat is de betekenis van een band met een gezelschapsdier voor de kwaliteit van leven van mensen? Meer nog, optimaliseert het hebben en houden van een huisdier de kwaliteit van leven van ouderen?

Belgen stellen het gezelschap van dieren erg op prijs: niet minder dan één gezin op twee heeft ten minste één hond of kat in huis. Het samenleven van mens en dier vormt dus wel degelijk een belangrijk sociaal fenomeen, waaraan heel wat verschillende aspecten verbonden zijn en dat ook tal van vragen oproept. (Ethologia, 2004)

Kranten, tijdschriften, boeken en films suggereren dat mensen "houden van" hun huisdier. Meer nog: uit het gedrag van het dier wordt door de eigenaren blijkbaar afgeleid dat deze ook van hen "houdt" en hen tot op zekere hoogte begrijpt en aanvoelt, het maakt een belangrijk deel uit van de belevings- en leefwereld van mensen.

We kunnen hieruit veronderstellen dat in de relatie tussen mens en huisdier percepties, cognities en daaropvolgende emoties op dezelfde wijze tot stand komen als in een relatie tussen mensen. Aan "de ander" worden gedachten en gevoelens toegeschreven, zijn gedrag geïnterpreteerd, waarbij de interpretaties de beleving van de "werkelijkheid" kleurt. De beleving kan positief, neutraal of negatief zijn. Deze redenering voortzettend kan men aannemen dat de betekenis die een mens toekent aan zijn relatie met het gezelschapsdier, van invloed is op diens levenskwaliteit. Waar contacten met anderen verminderen, zoals dat voor veel ouderen geldt, zou de relatie met het gezelschapsdier mogelijk zelfs in betekenis toenemen.

Ik wil met dit werk dan ook meer inzicht krijgen in de relatie tussen ouderen en gezelschapsdieren, de betekenis die deze heeft voor ouderen én op de effecten daarvan op hun welzijn. Uit meerdere onderzoeken, onder andere in Verenigde Staten (Garrity en Stallones, 1989), bleek dat huisdieren, onder bepaalde omstandigheden, een positieve invloed hebben op het emotionele en lichamelijke welbevinden van ouderen.

Ik wil aantonen dat de relatie dier-mens, niet onbelangrijk is als bron van kwaliteit van leven bij ouderen en in vraag stellen of het behouden van een huisdier van ouderen die intramuraal verzorgd worden, niet mogelijk of zelfs aangewezen is en daarbij aansluitend: is het zinvol om huisdieren te integreren in woon- en zorgcentra? Dat de studie van de mens-dier relatie interdisciplinair is, uit zich in het feit dat onderzoeksgroepen die actief zijn op dit gebied, zoals de International Society for Anthrozoology (opgericht in Cambridge, Engeland in 1991, waarin o.a. psychologen, ethologen, dierenartsen, biologen, sociologen, filosofen, epidemiologen, medici en verpleegwetenschappers, mens-dierrelaties in al haar facetten bestuderen.

Zo ook de International Association of Human-Animal Interaction Organizations (IAHAO), welke om de vier jaar een internationaal wereldcongres organiseren.

In die optiek werd in België de vzw ethologia – Belgische Vereniging voor Studie en Informatie over de Relatie Mens-Dier – opgericht in 1989, welke

medestichter is van IAHAO. Zij wilden meer inzicht krijgen in en ruchtbaarheid geven aan de positieve invloed (onder meer op affectief, sociaal, psychologisch en therapeutisch vlak) die de aanwezigheid van gezelschapsdieren heeft op de mens. Tegelijk wilden zij wijzen op de daaraan verbonden verantwoordelijkheden voor eigenaars en plaatselijke overheden.

2. Invloed van dieren op het welzijn van ouderen

2.1 Inleiding

Leo Missime schrijft in zijn boek, leven toevoegen aan de jaren, over ouder worden: ouderdom is geen ziekte. Er zijn gezonde en zieke oude mensen, zoals er gezonde en zieke jongeren zijn.

Het beeld van de ouderdom roept bij velen enkel ziekte en aftakeling op, met voorbijgang van de vele positieve kanten die deze periode kenmerken.

De ouderdom vormt een ware uitdaging, men moet zich verzoenen met wat men niet meer kan en is, en de nieuwe mogelijkheden optimaal benutten.

Verzoenen betekent geenszins zich passief neerleggen bij de situatie, maar wel: vrede nemen met zichzelf, zelfaanvaarding maar vooral aanvaarding van de mogelijkheden die men in zich draagt.

Het tegendeel daarvan is opstandigheid, zelfbeklag en verbittering. Vooral in de latere levensjaren heeft dit nefaste gevolgen: het brengt disharmonie tot stand in het zelfbeeld en in de relaties met anderen.

Oud worden is een uiterst belangrijk ontwikkelingsgebeuren: het negeren ervan schaadt de mens in zijn diepste wezen. Maar het ontdekken of herontdekken ervan biedt een unieke kans tot zinrijker en voller mens worden.

Veel mensen hebben hun hele leven al een aantal goede vrienden en kennissen gehad en teren daar op als ze ouder worden. Het totaal aan sociale contacten heet ook wel het sociale netwerk. Van een goed bijeengehouden sociaal netwerk kun je veel plezier hebben. Contacten met anderen verruimen je blik, je hoort en ziet weer eens wat anders. Als je ouder wordt is het onvermijdelijk dat ook vrienden en kennissen gaan wegvallen. Ze overlijden of je ziet elkaar niet vaak meer, omdat je bijvoorbeeld allebei minder mobiel bent. (Gerard Lighthart e.a. 1999) Soms verloopt het verouderen toch niet zonder problemen en krijgen we te maken met aftakeling, dementie, vereenzaming of depressie en slagen deze ouderen er echt niet in om in contact te komen met anderen.

In die omstandigheden kan "omgaan met dieren" een positieve invloed uitoefenen op de levenskwaliteit van de mens.

Wetenschappelijk onderzoek bevestigt dan ook deze conclusie.

(Bouckaert, M., therapie met dieren, 2001).

Aangezien ik bij het maken van dit eindwerk het "omgaan met dieren" specifiek bij ouderen bespreek, beperk ik mij tot twee onderdelen: "huisdiertherapie" in geriatrische instellingen en "omgaan met dieren" in de thuissituatie.

Verder bespreek ik - weliswaar heel kort - het concept "zorgboerderijen", waarbij dementerende ouderen in contact komen met boerderijdieren.

Omgaan met dolfijnen en hippotherapie, hebben ook therapeutische effecten op mensen maar worden meestal toegepast bij jongeren.

2.2 Historiek

De toepassing van "therapie met dieren" is niet nieuw.

Reeds in de oudheid geloofde men in de helende kracht van dieren.

Vroeger erkende en respecteerde de mens de dieren zoals ze waren: als levende relaties van dezelfde schepping die dezelfde aarde met hen deelden. Deze verwantschap maakte dieren, lang voordat ze tot huisdier werden gemaakt, tot onze totems (heilig symbool bij primitieve volkeren, meestal aan het dierenrijk ontleend) beschermgeesten van de stam, boezemvrienden en genezers.

Ongeveer 10 000 jaar voor onze tijdsrekening zijn onze voorvaderen, landbouwers, ermee begonnen om wilde dieren ver weg van hun hof en hun oogst te houden, terwijl huisdieren, waarvan zij de kracht gebruiken of het vlees aten, binnen de gesloten gemeenschap gehouden werden. Inheemse volkeren beschouwen wilde dieren als levende incarnatie van bijzondere krachten, kenmerken en gaven waar de mens iets van kan leren zolang we maar aandachtig en met respect om ons heen kijken. De eerste priesters en magiërs hulden zich in dierenhuiden en droegen dierlijke maskers om zo de specifieke deugden en vermogens van bepaalde dieren op te roepen.

In het oude Griekenland speelden honden een heel belangrijke rol in de cultus van Aesklepios, zoon van Apollo, bekend als de God van de geneeskunde; tijdens erediensten werden rituelen uitgevoerd waarbij zieken en gewonden zich lieten aflikken door honden.

Later schreef Florence Nightingale in haar "Notes on Nursing in 1859, dat huisdieren vaak uitstekend gezelschap zijn voor mensen die langdurig ziek zijn.

In een 12 000 jaar oud graf in Noord-Israël, rustte de hand van een overleden man zodanig op de schouder van een hond, dat de archeologen bij de opgraving moesten erkennen dat er tussen hen toen ze nog leefden, een nauwe band moet hebben bestaan.

(Bouckaert, M., 2001)

Dichter bij ons in tijd en ruimte, werden op het einde van de 18^{de} eeuw in Yorkshire (Engeland) dieren toegelaten in instellingen voor personen met een mentale handicap. In tegenstelling tot de traditionele behandeling, die toen bestond uit fysieke weerhouding en medicatie, leerden de mensen dieren verzorgen en in de tuin werken. (Serpell, 1996)

In België, namelijk in Geel, bracht men in 1860 al mensen met een geestesziekte in contact met dieren om het genezingsproces te bespoedigen. Dieren maakten er onderdeel uit van een "natuurlijke therapie", waarbij familiale zorg verstrekt werd aan personen met een mentale handicap. (Whyman, M.C., 1993).

Zo was er in 1867 in Bielefeld (Duitsland) een gelijkaardige instelling, oorspronkelijk voor personen met epilepsie, welke nog steeds bestaat. Nu wonen er ongeveer 5000 mensen met een fysieke en psychische handicap. De therapie bestaat uit werken op de boerderij, paardrijden en verzorgen en omgaan met verschillende kleine huisdieren. (Serpell, 1996)

Volgens ethologia (Belgische Vereniging voor Studie en Informatie over de Relatie Mens-Dier) konden en kunnen dieren nog steeds veel doen voor de mens.

De bekendste en spectaculairste voorbeelden zijn politiehonden, reddingshonden, geleidehonden voor blinden en hulphonden voor gehandicapten.

Maar naast de honden van algemeen nut en de speciaal opgeleide honden, die met hun bijzondere vaardigheden steun bieden in het alledaagse leven en in noodsituaties, is er nog een ander vlak waarop dieren van nut kunnen zijn voor de mens: zij brengen vreugde en afwisseling in het leven en zijn sociale metgezellen of emotionele partners. Vele mensen krijgen een nauwe band met dieren. Mensen die met gezelschapsdieren samenleven – of het nu gaat om honden, vogels, katten of andere dieren – voelen dat het hen fysiek, sociaal en psychisch goed doet.

Het samenleven met dieren bevordert het welzijn en de levensvreugde bij vele mensen. Deze alledaagse, positieve effecten, ook al zijn die op het eerste gezicht misschien niet zo spectaculair, heeft men op sommige vlakken van het maatschappelijk werk aangewend.

In de USA worden gezelschapsdieren gebruikt bij maatschappelijke reïntegratie van gevangenen.

Ook in België zijn er intussen (kinder)therapeuten die dieren inzetten om hun werk te ondersteunen, onder andere om de toenadering tot hun cliënten te vergemakkelijken.

In steeds meer rust- en verzorgingstehuizen zijn dieren die de toekomstige bewoners willen meebrengen welkom, voor zover aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan.

Vele instellingen voor bejaarden zetten heel bewust dieren in omdat zij meer vreugde in huis brengen. Zo kan bijvoorbeeld een kat voor een afdeling of een vogel voor de gemeenschappelijke ruimtes worden aangeschaft.

2.3 Kwaliteit van leven

2.3.1 Inleiding

Naarmate mensen ouder worden, wordt de kwaliteit van het leven geringer. De kwaliteit van het leven is een maat voor het subjectief algemeen welbevinden en situeert zich op het fysische, het psychische en het sociale vlak. Ouderen voelen dat ze fysisch achteruit gaan. Ze worden strammer, kunnen minder goed horen, zien en ruiken.

Op psychologisch en sociaal vlak hebben ouderen eveneens stresserende gebeurtenissen te verwerken. Na te zijn op rust gesteld, na het vertrek van de kinderen uit het ouderlijke huis versmallen de interessesferen en bezigheden. Mensen verliezen hun partner, familie en vrienden. (Enders-Slegers, 1993). Ouderen die vroeger erg actief waren, weten plotseling niet meer wat te doen. De dagen bieden noch ritme noch structuur. Het positief zelfbeeld takelt af door algemene passiviteit, toenemende concentratiestoornissen en vergeetachtigheid.

De vertrouwde woonomgeving wordt dikwijls vervangen door een rusthuis. Hun wereld wordt kleiner, ook omdat vrienden en bekenden hetzelfde overkomt. Het sociale netwerk verstrakt.

Deze escalatie kan rouw, depressie en/of eenzaamheid tot gevolg hebben. De literatuur leert dat dergelijke verliezen de kwaliteit van het leven van ouderen kunnen aantasten. Ondersteunende factoren zoals de rol die ze (nog) spelen in de gemeenschap, de kerk, het al of niet hebben van

kleinkinderen en huisdieren, kunnen voor ouderen het leed verzachten. (Ethologia, Etho-News, 57)

In de literatuur zien we dat verliessituaties de kwaliteit van leven van mensen ernstig kan aantasten. (Enders-Sleghers, 1993)

Tenzij er "buffers" voorhanden zijn (Cohen, 1985).

2.3.2 Definitie

Als leidraad voor de definitie "kwaliteit van leven" wordt deze van de World Health Organization (1985) vaak gebruikt, waarin gezondheid wordt omschreven als "een toestand van volledig lichamelijk psychisch en sociaal welbevinden". Dit model van gezondheid is een uitbreiding van het biomedische model waarin gezondheid uitsluitend als "afwezigheid van ziekte" werd beschouwd.

In 1985 pleitte de WHOQOL group (World Health Organization Quality of Life Group) voor een herziening van de definitie in "Quality of life can be defined as the individual's perception of his/her position in life in the context of the culture and value systems in which he/she lives in relation to his/her goals, expectations, standards and concerns" (Stedman, 1996).

In deze definitie wordt de subjectieve waardering van het individu als belangrijkste maatstaf voor kwaliteit van leven beklemtoond.

Lighthart (1999) noemt de volgende voorwaarden op voor een goede kwaliteit van leven van ouderen:

- zo weinig mogelijk afhankelijk zijn van anderen
- gevoel van algemeen welbevinden dat "gezondheid" wordt genoemd
- goede sociaal economische positie van de oudere
- maatschappelijk aanzien van de oudere
- veilige woonsituatie

In onderzoeken naar kwaliteit van leven – welzijn – wordt het concept als een "objectieve", ook door anderen vast te stellen maat gehanteerd, bijvoorbeeld geen ziekte of kwaal hebben én als een "subjectieve" maat gehanteerd (het door het individu zelf vast te stellen gevoel gezond te zijn, zich goed te voelen).

2.3.3 Wat kwaliteit van leven bij ouderen beïnvloedt

Naast "normale veroudering" kunnen ernstige (levensbedreigende) ziekten en eindstadia van eerder in het leven manifesterende kwalen en ziekten (diabetes, reuma, hart- en vaatlijden) de kwaliteit van leven van ouderen aantasten.

Kocken en Klaus-Meijns (1993) stellen vast dat ouderen met veel problemen bij de uitvoering van algemene dagelijkse levensverrichtingen (ADL) en huishoudelijke problemen meer psychosociale problemen hebben dan ouderen zónder deze problemen.

Willis (1996) beschrijft dat ouderen tussen 70 en 80 jaar te maken krijgen met een afname van cognitieve vaardigheden, hetgeen op de algemene dagelijkse bezigheden van invloed is.

Belangrijk is ook de sociale ondersteuning tijdens het proces van ouder worden. In die zin kan het hebben van een huisdier toch wel een belangrijke invloed hebben op de kwaliteit van het leven van ouderen.

Verschillende studies tonen aan dat, wil men slagen in het verwerken van stresserende gebeurtenissen, sociale ondersteuning heel belangrijk is.

Steun van familie, vrienden en kennissen helpt om schadelijke effecten van verliessituaties tegen te gaan. Het ervaren van emotionele

betrokkenheid en beschikbaarheid van anderen heeft een positieve invloed op het fysisch en psychisch welbevinden. (De Bouw, 2001)

Nu blijkt dat, wanneer bejaarden die steun het hardst nodig hebben, die het minst voorhanden is doordat hun sociale netwerk steeds kleiner wordt (Verdult, R., 1993). Vandaar de vraag of gezelschapsdieren de leemte kunnen invullen door een aantal functies van familie en/of vrienden over te nemen.

M.a.w. hebben ouderen mét gezelschapsdieren een groter subjectief algemeen welbevinden dan ouderen zonder gezelschapsdieren binnen een even beperkt sociaal netwerk?

Volgens Churchill e.a. in *Journal of Psychosocial Nursing*, kan het bezitten van een huisdier een wezenlijk effect hebben op de fysieke gezondheid (mensen worden actiever) en op het sociale leven van de oudere. Ouderen die de sociale ondersteuning door familie of vrienden moeten ontberen, komen mét huisdier periodes van crisis beter door.

Zo ook probeerde Drs. Enders-Slegers (1991) aan de hand van vragenlijsten de kwaliteit van het leven op lichamelijk, geestelijk en sociaal gebied in kaart te brengen en kwam tot de conclusie dat alleenstaande vrouwen mét huisdier zich minder depressief en eenzaam voelden, meer tevreden waren met zichzelf en de omringende omgeving dan alleenstaande vrouwen zonder huisdier. Deze studie was te beperkt om significante resultaten te tonen, maar ze vormde een indicatie dat men bij een grotere aangesproken populatie, interessante resultaten zou vinden.

Dat gezelschapsdieren zo een bevoorrechte plaats innemen bij ouderen heeft onder meer te maken met het bijzonder statuut van die laatsten in onze maatschappij. Ouderen zijn hun actieve rol kwijt gespeeld en de aanwezigheid van een dier, vooral een hond, kan een antwoord bieden op de hieraan inherente problemen. Het dier vervangt de aanwezigheid van de mens niet, maar kan wel de angst voor de eenzaamheid verminderen. (ethologia, 1996)

Heel wat bejaarden hebben te maken met verlieservaringen, die de kwaliteit van het leven sterk beïnvloeden en negatieve stemmingen veroorzaken, volgens Bouckaert M. in cahier ouderenzorg, therapie met dieren.

Het verlies van gezondheid en het verlies van een geliefd persoon zijn hierin de belangrijkste. Ook het verlies van een huisdier kan heel moeilijk zijn: scheiden van het dier dat lief en leed deelde, altijd aanwezig was, luisterde, steun gaf, aanleiding was tot contact met anderen, is zeer moeilijk.

Wat betreft wegblijven van kinderen, familie, vrienden en bekenden, kan het volgende gezegd worden: minder dan 100 jaar geleden leefde de meerderheid van de bevolking in relatief kleine gemeenschappen, omringd door verschillende generaties en naaste verwanten.

Nu woont de familie soms heel veraf. Het drukke leven van familieleden biedt soms weinig tijd om vader, moeder, opa of oma een bezoekje te brengen.

Vooral dementerende ouderen krijgen weinig bezoek. Familieleden kunnen vaak moeilijk met dementerend gedrag omgaan. De voortschrijdende aftakeling van geest en lichaam vertroebelt de sociale relatie.

Kinderen en kleinkinderen kunnen niet vergeten hoe hun ouders of grootouders vroeger waren en hebben het moeilijk met de toestand waarin zij zich nu bevinden. Dieren herinneren zich echter niet hoe de oudere vroeger was en begroeten hem/haar steeds met evenveel enthousiasme.

Bij vele ouderen is ook het verlies van een (t)huis erg ingrijpend, hun eigen (t)huis verlaten en afstappen van eigen gewoonten om naar een rusthuis te gaan, is een moeilijke stap in het leven van veel ouderen. Ze moeten scheiden van de meubels en de voorwerpen waaraan bepaalde herinneringen verbonden zijn. Ze worden omringd door onbekende personen en komen in een totaal nieuwe omgeving terecht. Dat kan zeer verwarrend zijn.

2.4Onderzoeken

Na het doornemen van heel veel onderzoeken, welke zijn uitgevoerd tussen 1990 en 1995 en gesteund door onderzoek van de Amerikanen Garrity en Stallones (1998), lijkt toch duidelijk dat er wel degelijk een positieve invloed uitgaat van gezelschapsdieren op het lichamelijke en psychische welzijn.

Garrity e.a. (1998) vergeleken 25 verschillende studies en constateren dat 16 ervan voordelen rapporteren van het omgaan met dieren (Allen e.a., 1991; Anderson e.a., 1992; Blenner, 1991; Carmarck, 1991; Cox, 1993; Friedmann e.a., 1993; Fritz e.a. 1995; Loyer-Carlson, 1992; Miller e.a., 1992; Nielsen en Delude, 1994; Rogers e.a., 1993; Serpell, 1991; Siegel, 1990; Strade en Gates, 1993; Wilson, 1991; Zasloff en Kidd, 1994; terwijl 11 studies gedeeltelijk negatieve resultaten rapporteren (dus géén verbetering van welzijn van de huisdierbezitter).

In deze onderzoeken worden tal van indicatoren voor welzijn besproken.

Soms worden enkel psychologische variabelen onderzocht zoals angst, depressie en eenzaamheid (Blenner, Carmack, Fritz e.a., Miller e.a., Peretti, St. Yves e.a., Watson en Weinstein, Wilson, Zasloff en Kidd) In andere studies worden vb. indicatoren onderzocht zoals lichamelijke gezondheid (Louglin en Dowrick, 1993) of sociale indicatoren (Stallones e.a., 1990).

Hierbij worden gebruikt "ervaren kwaliteit van het familieleven" en "mate van contactname met anderen" (Cox, 1993; Loyer-Carlson, 1992; Nielsen en Delude, 1994; Louglin en Cowrick, 1993; Rogers e.a., 1993; Stallones e.a., 1990)

Ook zijn er studies waar fysiologische- en gedragsmaten in relatie tot welzijn gebruikt zoals autonome stressresponsen (Allen e.a., 1991) of cardiovasculaire risicofactoren als systolische bloeddruk en cholesterol/triglyceriden waarden in bloed (Deschriver en Riddick, 1990), polsslag, spierspanning, huidtemperatuur (Friedman e.a., 1993), cardiovasculaire responsen (Hirsch en Whitman, 1994), hoofdpijn en chronische pijn (Serpell, 1991), kleine gezondheidsprobleempjes (Siegel, 1993) of stress reductie (Tucker e.a.)

Ik merk hierbij wel op dat slechts vijf van de 25 studies zijn uitgevoerd bij "ouderen" en de directe en indirecte effecten van het kijken naar, spelen met, communiceren over gezelschapsdieren (Deschriver en Riddick, 1990); Lapp, 1991, Peretti, 1990; Rogers e.a., 1993; Tucker, 1995), weergeven. (Garrity e.a.)

Eén studie heeft de associatie tussen gezelschapsdieren en non-cognitieve symptomen bij Alzheimerpatiënten tot onderwerp (Fritz e.a., 1995).

In 1988 startten enkele Oostenrijkse medici met een "diertherapieprogramma" in het "Geriatrizentrum am Wienerwald".

Men stelde hierbij het volgende vast:

- de bejaarden met dementie, die niet in staat waren met het personeel een gesprek te voeren, konden op een tamelijk verstaanbare manier met de dieren babbelen

- als de hand van de bejaarde op de zachte vacht van het dier gelegd werd, ontstond er een pijnloze ontspanning van de gecontraheerde vingers
- spraakstoornissen als gevolg van een hartaanval konden worden overwonnen. Bij het aanspreken van het dier was de drempel merkkelijk lager dan bij de mens
- ouderen met een hartaanval, die regelmatig een dier bezochten, hadden een hogere overlevingskans in het eerste jaar na de hartaanval
- de sociale contacten onder de bewoners verbeterden en de geestelijke vermogens van de ouderen namen toe.

In het psychiatrische ziekenhuis "Baumgarten Höhe" in Oostenrijk onderzocht men in een klinische studie de invloed van bezoeken met dieren, bij personen met de ziekte van Alzheimer.

Tweemaal per week bezochten studenten van de faculteit diergeneeskunde, samen met hun dieren, 27 bewoners, gedurende twee uur. Daarenboven nam men driemaal per week deel aan een cognitieve geheugentraining gedurende 30 tot 45 minuten.

Het onderzoek liep over een periode van acht weken. Gedurende die periode had een aantal bewoners verzorging nodig, elders in het ziekenhuis. Daardoor bleven slechts 14 ouderen over voor de volledige statistische verwerking.

Ondanks de kleinschaligheid van het onderzoek waren de resultaten opmerkelijk. Uit het onderzoek kwam duidelijk de verbetering naar voren van de depressieve stemming. Daardoor wordt een algemene activiteit en een motivatieniveau bereikt, wat dan weer de bereidheid verhoogt op aan cognitieve geheugentraining deel te nemen.

Zoals in voorgaand hoofdstuk reeds vermeld, deed Marie-José Enders-Slegers (Nederland) in 1991, bijgestaan door het onderzoekscentrum in Utrecht, een onderzoek naar "ouderen en huisdieren".

Aan de hand van vragenlijsten wilden zij de invloed van huisdieren op de levenskwaliteit in kaart brengen, meer bepaald op lichamelijk, geestelijk en sociaal gebied.

Uit het onderzoek bleek dat vrouwen met huisdieren minder depressief waren, zich minder eenzaam voelden en meer tevredenheid toonden met zichzelf en met de omgeving.

In een tweede studie wilden zij aantonen of de permanente aanwezigheid van twee katten op de afdeling van een psychogeriatrisch centrum een positieve invloed had op het welzijn van de bewoners.

Hun stelling was dat:

- negatieve effecten zoals depressie, onrust en agressie afnemen
- positieve effecten zoals blijdschap, plezier, alsmede verbale en non-verbale sociale gedragingen toenemen;

Samengevat kwamen de onderzoekers tot de volgende resultaten:

- de positieve effecten werden in stand gehouden
- de bewustheidsstoestand bleek actiever te worden
- hulpvragend gedrag nam niet toe op de experimentele afdeling, wel op de controleafdeling
- de meerderheid van het personeel en van de familieleden waren erg enthousiast over het onderzoek. De twee katten brachten huiselijkheid, gezelligheid en afleiding en vooral vrolijkheid.

Deze studies zijn echter te kleinschalig om significante resultaten aan te tonen. Ze zijn in elk geval een aanwijzing dat studies bij een grotere populatie interessante resultaten zouden halen.

2.5 Invloed op lichamelijke en psychische gezondheid

Zoals uit vorig hoofdstuk blijkt, bevestigen Wetenschappelijke onderzoeken dus wel degelijk de conclusie dat gezelschapsdieren een positieve invloed uitoefenen op de levenskwaliteit van de mens. Friedmann en Katcher "ontdekten" aanvankelijk eerder toevallig de impact van dieren op onze gezondheid (Friedmann e.a. 1982).

Zij wilden de invloed van psychologische en sociale variabelen op de overleving van hartpatiënten nagaan.

Hun populatie bestond uit 92 mensen (28 vrouwen en 64 mannen, met een gemiddelde leeftijd van 58 jaar) die vanwege een myocardiaal infarct of angina pectoris tijdelijk verbleven in het ziekenhuis (University of Maryland Hospital), waar Friedmann werkzaam was. Zij waren overwegend afkomstig uit de stedelijke gebieden van Maryland.

Friedmann volgde alle patiënten gedurende een jaar en verzamelde via interview en per brief maandelijks nieuwe gegevens over hen. Een van de sociale variabelen die onderzocht werd, was het bezit van huisdieren.

Van de 92 patiënten, waren er 14 overleden binnen het onderzoeksjaar. Friedman, Katcher en Lynch onderzochten of er bepaalde psychologische of sociale variabelen waren, die significant bijdroegen tot de overleving van de patiënten. De resultaten waren verrassend éénduidig: bij de 39 mensen die niet over een huisdier beschikten, stierven 11 personen binnen het jaar.

Bij de bezitters van één of meerdere huisdieren, waren slechts drie van de 53 mensen gestorven.

De onderzoekers vroegen zich af of dit verschil kon te wijten zijn aan de fysieke oefening welke het bezit van een hond met zich meebrengt en ze zetten hun onderzoek verder bij de patiënten die wel een huisdier hadden, maar geen hond.

Resultaten hiervan wezen uit dat katten, vogels, kippen, konijnen en vissen ... blijkbaar hetzelfde effect hadden als honden, want ook hier was het verschil tussen bezitters van een huisdier (geen hond) en personen die géén huisdier hadden frappant: 11 personen zonder huisdier stierven binnen het jaar en alle bezitters van een huisdier bleven in leven.

(Friedman e.a., 1980)

Zij deden verder onderzoek omtrent veranderingen in de bloeddruk, gedurende vier verschillende situaties. De bloeddruk werd gemeten wanneer iemand:

- rustig neerzit
- luidop leest
- praat met de onderzoeker
- bij het begroeten van zijn eigen hond

Tijdens het luidop lezen en het praten met de onderzoeker werd een duidelijke verhoging van de bloeddruk vastgesteld.

Wanneer diezelfde persoon zijn hond begroette en er mee praatte, daalde de bloeddruk tot hetzelfde niveau als in rust of zelfs iets lager. (Katcher, 1981)

Op dat moment schreef men de resultaten toe aan het mogelijk kalmerende effect van het aanraken en het strelen van huisdieren, maar verdere studies toonden aan dat er soms nog subtielere aspecten aan te pas komen.

Honden blijken een kalmerend effect uit te oefenen, wat weergegeven wordt door een lagere bloeddruk en hartslag bij een onderzoek waarbij kinderen luidop moesten lezen met de aanwezigheid van een hond en zonder de aanwezigheid van een hond in de onderzoekskamer (Friedman, 1983)

Katcher onderzocht de bloeddruk bij mensen die in zijn kantoor keken naar tropische vissen in een aquarium. Hun bloeddruk daalde tot een lager niveau dan wanneer zij naar een witte muur stonden. Het effect was nog sterker bij hypernerveuze mensen (Katcher e.a., 1984)

Marleen Bouckaert (2001) stelt in haar cahier ouderenzorg: "Therapie met dieren" dat indien men kan aantonen dat huisdieren een fysieke ontspanning teweeg kunnen brengen bij de mens, men kan praten van therapeutische waarden m.a.w. positieve invloed op gezondheid van de oudere.

Zij stelt dat dieren het geheugen van ouderen aan het werk kunnen zetten.

Het beste middel om het geheugen te ontwikkelen maar ook om het zo levendig mogelijk te houden, is de communicatie en het contact met de buitenwereld. Verlies aan communicatie leidt niet enkel tot sociale maar ook tot geestelijke achteruitgang, en in het bijzonder tot achteruitgang van het geheugen. Zij stelt dat de tast een grotere betekenis krijgt wanneer het gehoor en het zicht falen. De zintuigelijke waarneming blijft via de tastzin één van de langst bewaarde functies van de mens.

Het accent verschuift naar het gevoel. Het aanraken van een dier, het strelen, het voelen van de ademhaling kunnen herinneringen ophalen en gevoelens oproepen.

Het opwekken van "oude herinneringen", het oproepen van gevoelens leiden tot communicatie en communicatie leidt tot verder behoud en ontwikkeling van het geheugen.

Ze toont ook dat dieren niet kunnen praten, maar een brug bouwen om opnieuw te communiceren.

Wanneer mensen een tijd stoppen met praten, wordt het steeds moeilijker om opnieuw te beginnen praten. Het kan zo moeilijk worden dat ze zelfs het proberen opgeven.

Dieren kunnen een intermediaire rol spelen in het aangaan van een gesprek of in het begroeten van elkaar. Een dier stimuleert tot een spontane gespreksvoering.

Ook het feit dat men in de omgang met dieren soms gemakkelijker lucht kan geven aan zijn emoties, trekt onze aandacht. (Bouckaert M., 2001)

De aanwezigheid van een huisdier lijkt de gevoelens en de emotionele noden van de mens spontaan onder de aandacht te brengen.

De aandacht die de mens van het dier krijgt, bezorgt hem meestal voldoende zekerheid en steun om zich aan een diepgaande verkenning van zijn eigen innerlijk of aan een intieme relatie te wagen (Ruckert, 1987).

Het zien van een dier haalt mensen uit hun "eigen wereldje". Waar mensen soms voor gesloten deuren staan, krijgt een dier ze open.

In een studie waarbij vrijwilligers gedurende 12 weken met hun hond tweemaal per week een bezoekje brachten aan een rusthuis, zag men bij de bewoners minder depressiviteit, angst, woede, verwardheid en vermoeidheid (Struckus, 1989).

Volgens Katcher (1997) bieden dieren fysiek contact aan en zetten zij mensen aan tot het uiten van tederheid.

Psychotherapeute Janet Ruckert merkte bij observatie van de interacties tussen dieren en haar patiënten op, dat het dier in veel gevallen onbewust de sleutel tot het innerlijke van de patiënten bezat.

Ze stelde vast dat dieren het vermogen bezitten om de maskers en verdedigingsmuren waarachter mensen zich verschuilen, weg te halen en zo een vrije baan te maken voor de mooie of pijnlijke herinneringen (Ruckert, 1987)

Het "zorg dragen voor een dier" heeft dikwijls ook een helende kracht. Zorg dragen schept een gevoel van eigenwaarde. Zo beschreef Robert Weiss dat de "belangrijkheid van verzorging" als een van de belangrijkste aspecten in heel wat menselijke relaties (Weiss, 1972).

Huisdieren roepen onze verzorgingsgevoelens op. "Verantwoordelijkheid dragen" en "zorg dragen voor" kunnen mensen een gevoel van "nuttig zijn" geven, een doel in hun leven hebben.

Het dragen van verantwoordelijkheid en het zorgen voor een huisdier geven de bejaarde een gevoel van eigenwaarde waardoor de oudere positiever denkt over zichzelf.

Het "zorg dragen" biedt structuur in het leven van de oudere.

Het houden van een gezelschapsdier biedt structuur in het leven van een bejaarde. Het brengt zekerheid en houvast. Vaste tijdschema's bij het uitlaten, het eten geven...

"Zorg dragen" stimuleert tot de nodige activiteiten.

Lichaam en geest moeten iets te doen hebben: niet te veel, maar ook niet te weinig. Er wordt vaak te veel uit de handen van de bejaarden genomen.

Zij hebben te kampen met onderstimulatie. Het zorgen voor hun huisdier brengt de nodige geestelijke en lichamelijke activiteiten met zich mee.

Huisdieren zorgen voor afleidende stimuli, die een belangrijke rol spelen in het omgaan met pijn, stress, eenzaamheid, ... Eten geven, uitlaten en wandelen zorgen voor de fysieke beweging.

2.6 Dieren als sociale steun

Zoals ik in de inleiding bij het hoofdstuk kwaliteit van het leven reeds aanhaalde, kunnen verliessituaties de kwaliteit van leven van mensen ernstig aantasten.

Tenzij er "buffers" voorhanden zijn (Cohen e.a., 1985).

Sociale ondersteuning is zo'n buffer, waardoor mensen beschermd worden tegen de schadelijke effecten van dergelijke verliezen op hun "kwaliteit van leven".

In de literatuur vinden we geen eenduidige beschrijving van dit begrip. Algemeen is er wel een consensus dat "social support" het gevoel is dat emotionele, informatieve en praktische ondersteuning beschikbaar is wanneer men dat nodig heeft (Ros, 1990). Dus kunnen we stellen dat de kwaliteit van leven van ouderen door de verliessituaties die ze meemaken ernstig worden aangetast en ondersteuning (social support) kan de schadelijke effecten tegengaan. Ons netwerk – onze familie, vrienden en kennissen zijn erg belangrijk.

Het netwerk van ouderen wordt alsmaar kleiner en dit in een periode waarin ondersteuning er belangrijk is om een zekere kwaliteit van leven te handhaven en dan ... neemt de mogelijkheid van ondersteuning juist af! Dus wanneer ondersteuning het hardst nodig is, blijkt deze minder voorhanden.

M.-R. Enders-Slegers stelt op die manier dat gezelschapsdieren een soort "social support" bieden en dus ook een aantal functies van het sociale netwerk overnemen!

In het dagelijkse leven lijkt ons zo'n uitspraak alleszins aannemelijk. In de parken en in de straten om ons heen zien we ouderen met hun honden wandelen, praten tegen en praten over hun dier, we zien ze de dieren aaien.

We kennen allemaal ook wel voorbeelden van kinderen die hun oude moeder of vader een huisdier als geschenk geven, na het overlijden van hun partner. Vader of moeder heeft dan weer iets om voor te zorgen, om tegen te praten, om mee bezig te zijn. Vader of moeder zal zich niet zo alleen voelen en zal door de hond of kat wat afleiding krijgen.

Wanneer de hypothese van Enders-Slegers juist is, namelijk dat gezelschapsdieren invulling geven aan de sociale omgeving van de oudere, moeten we in haar onderzoek vinden dat ouderen met gezelschapsdieren en een klein sociaal netwerk "dezelfde" kwaliteit van leven ervaren dan ouderen zonder gezelschapsdier maar met een groot sociaal netwerk. Of, we moeten vinden dat ouderen met gezelschapsdieren en een klein sociaal netwerk gezonder, minder depressief en eenzaam zijn dan ouderen zonder gezelschapsdieren en een klein sociaal netwerk.

Ze onderzocht dit via een kleine steekproef via interviews met ouderen.

Deze gaven aan dat een gezelschapsdier veel betekende voor hen: gezelschap, troost, veiligheid, structuur, tevredenheid, bezigheid, lichamelijk contact, plezier en afleiding.

Uit de vragenlijsten leerden we dat de vrouwen met dieren neigden naar minder depressieve gevoelens, minder eenzaamheidsgevoelens en meer tevredenheid met zichzelf en de omringende wereld.

Wat betreft de hypothese dat het hebben van een gezelschapsdier kwaliteit van leven van ouderen gunstig beïnvloedt kunnen we zeggen dat, wanneer we aannemen dat dieren ouderen het gevoel geven dat zij er zijn

wanneer de oudere hen nodig heeft, dat zij veiligheid bieden en dat zij voor de oudere letterlijk een zorg betekenen, dan moeten we erkennen dat gezelschapsdieren inderdaad ondersteuning bieden. De uitkomsten van deze studie lijken in deze richting te wijzen. De steekproef is te klein om valide toetsing van de hypothesen mogelijk te maken. Ze geeft wel een indicatie van de validiteit van de hypothese en geeft aan dat de onderzoeksopzet in een veel grotere populatie, interessante resultaten kan opleveren.

2.7 Nadelen

Ondanks alle beschreven positieve effecten, zijn nog lang niet alle verantwoordelijken en andere medewerkers van rust- en verzorgingstehuizen bereid om dieren als permanente of tijdelijke gast toe te laten. De grootste vrees betreft de werklust, gezondheidsrisico's met betrekking tot hygiëne en risico's op kwetsuren, bijkomende kosten en de angst dat er zich bewoners gaan aan storen.

In een opiniepeiling van ethologia (1991): gezelschapsdieren in bejaardentehuizen komt men na onderzoek in 1000 Belgische instellingen, tot volgende vaststelling:

Voor 56 % van de ondervraagden heeft de aanwezigheid van dieren nadelen.

Slechts 23% ziet er geen en 21% spreekt zich niet uit.

De aangehaalde nadelen zijn in orde van belangrijkheid:

| | |
|---------------------------------|-----|
| Hygiëne | 137 |
| Bezwaren van sommige bewoners | 108 |
| Bijkomend werk voor personeel | 81 |
| Geur | 81 |
| Problemen bij overlijden/ziekte | 69 |
| Lawaai | 64 |
| Risico op overbevolking | 46 |
| plaatsgebrek | 45 |

Bron: ethologia, opiniepeiling 1991.

De meest aangeduide nadelen zijn dus de hygiëne en de bezwaren van sommige inwoners.

Terwijl het laatste van psychologische aard is, blijkt dat de eerste ingeroepen reden steunt op het overdrijven van risico's, die gemakkelijk te vermijden zijn door het dier goed op te voeren en op zijn gezondheid te letten (regelmatig dierenartsbezoek). De vooroordelen in deze materie komen veel voor.

Er worden ook andere nadelen geciteerd. Het gaat hoofdzakelijk om het risico dat de dieren de bejaarden kunnen doen vallen of beschadiging van het meubilair.

Slechts éénmaal worden argumenten aangehaald zoals: allergieën (astmapatiënten), financiële belasting, ruiperiode, het toezicht op het dier of het gevaar van beten (ethologia, gezelschapsdieren in bejaardenhuizen, 1991).

Als we kijken naar risico's op hygiënisch vlak en kwetsuren, zijn de gevreesde risico's in de omgang met gezelschapsdieren, allergieën, infecties en zoönosen (de overdracht van ziekten van dier op mens en omgekeerd).

Om ouderen te beschermen tegen letsels als gevolg van het contact met dieren, is het echter voldoende om enkele hygiënemaatregelen te nemen die relatief eenvoudig zijn, maar wel doeltreffend.

In een Amerikaanse studie (Anderson, 1987) hadden 31 000 bewoners van een tehuis een jaar lang regelmatig contact met alles samen ongeveer 2 000 dieren, die ofwel bij hen in het tehuis leefden, ofwel regelmatig op bezoek kwamen. In geen enkel geval kon een overdracht van ziekte van dier op mens aangetoond worden. Vanzelfsprekend stonden alle dieren onder controle van een dierenarts, honden en katten waren ingeënt en ontwormd.

Allergische reacties van mensen werden met succes onder controle gehouden, doordat de dieren uit de buurt gehouden werden van de allergische personen.

Anderson kwam dan ook tot het besluit dat het risico op ziekteoverdracht vanwege een medemens, groter is dan dat vanwege dieren.

Dieren kunnen wel – in het bijzonder voor oudere mensen – een bron van gevaar worden, wanneer ze als struikelblok overal in de weg staan of liggen of wanneer er bij het uitlaten te sterk aan de leiband wordt getrokken.

In de studie van Anderson, waren er niettemin slechts twee gevallen van kwetsuren. In beide gevallen hadden honden de mensen bij het wandelen ten val gebracht.

Je kan dan ook aanraden of opteren om voor ouderen, kleinere en rustigere honden te kiezen.

In dit verband deed ethologia (1992) een opiniepeiling. Via interviews werden 126 Belgische geriateren, bevroegd.

Volgens hen komen allergieën, zoönosen en verwondingen niet veel voor: 65 % van de geriateren kent geen gevallen van zoönosen, 20% zijn er wel al ooit tegengekomen, 15 % sprak zich hierover niet uit.

In voorkomende gevallen zijn het in het algemeen parasitosen, toxoplasmose en eczema.

57% van de geriateren kent geen gevallen van allergieën en 30% wel. 13% antwoordde niet op deze vraag.

Geciteerde allergieën zijn problemen met de ademhaling of uitslag.

Verwondingen komen nog minder voor: slechts 40% van de geriateren heeft al een soortgelijk geval behandeld, tegen 52% die nog geen verwonding moest verzorgen.

Deze verwondingen zijn: hondenbeten of krabben evenals valpartijen.

De geraadpleegde specialisten bevestigen dat deze ongemakken eenvoudig kunnen vermeden worden, door een goede gehoorzaamheidsopvoeding (om beten, krabben en valpartijen te vermijden) en een regelmatig dierenartsonderzoek (om ziekten te voorkomen). Allergieën moeten echter aanzetten tot nadenken vooraleer men een dier kiest (ethologia, de invloed van het gezelschapsdier op de gezondheid van de bejaarde, 2001)

In verband met werklust vinden we het volgende: dieren zorgen voor extra werk. Dat is ontegensprekelijk het geval. Maar het is precies door

bejaarde mensen, die in een rust- en verzorgingstehuis wonen, dat de meeste alledaagse activiteiten uitgevoerd zullen worden. Velen van hen ervaren de zorgen die zij moeten verlenen aan een dier niet als werk en last, maar als een zinvolle en bevredigende activiteit, en dus als een verrijking. Maar wat gebeurt er wanneer een bewoonster van een tehuis, die met haar hond samenleeft, deze laatste niet meer kan verzorgen, omdat ze steeds hulpbehoevender wordt? Wie bekommert zich bij het overlijden van een bewoner om zijn parkiet?

Ook dieren die zijn aangeschaft voor het hele tehuis, komen in tijden van bijzondere werklast als een extra last over.

Soms kan het houden van dieren zelfs arbeidsverlichtend werken: zo zijn gedesoriënteerde bewoners vaak onrustig en hebben de neiging om weg te lopen. Gerhard Ellert, Frankfurt stelt dat als een konijntje op de schoot gezet wordt, ze weer rustig worden en zo het personeel ontlast (ethologia, 2001)

Wat de kosten betreft zijn er naast de aanschaffing (gezelschapsdier en zijn uitrusting), deze voor de voeding en de dierenarts en moet de eigenaar van de hond voor een verzekering zorgen (ethologia, 2001)

Het dier kan ook wel eens een storingsfactor zijn. Het kan natuurlijk altijd wel eens voorkomen, dat medebewoners en zorgverleners zich door de aanwezigheid van een dier gestoord voelen. Er bestaan niet alleen dierenvrienden op deze wereld – ook niet in rust- en verzorgingstehuizen. Voor dit soort conflicten zijn natuurlijk niet altijd pasklare oplossingen voorhanden en moet per geval naar oplossingen worden gezocht. Een duidelijk gesprek kan al een goed begin zijn (ethologia, een pleidooi voor het houden van dieren in rust- en verzorgingstehuizen, 2001)

2.8 Vormen van "omgaan met dieren"

2.8.1 Omgaan met dieren in woon- en zorgcentra

De voordelen van het omgaan met dieren van ouderen is in voorgaande hoofdstukken al sterk tot uiting gekomen.

De nadelen zijn ook reeds aangehaald en blijken uit onderzoek heel miniem te zijn.

Toch zijn huisdieren om uiteenlopende redenen, zoals de reglementen, de bezorgdheid om het standpunt te eerbiedigen van de bewoners die gekant zijn tegen de aanwezigheid van een dier, de vrees inzake hygiëne, enz..., niet steeds welkom in woon- en zorgcentra.

Ethologia onderzocht in een opiniepeiling naar 1000 Belgische instellingen, waarvan ze 356 antwoorden ontvingen, het aantal aanwezige dieren.

Om een idee te hebben over welke instellingen het hier ging, werd eerst een typologie van de instellingen opgesteld, waar men een onderscheid maakt volgens statuut en type van de ondervraagde instellingen:

| STATUUT | franstalig | nederlandstalig | TOTAAL | |
|------------------|------------|-----------------|--------|-----|
| Staatsinstelling | 39 | 70 | 109 | 30% |
| Privé-instelling | 104 | 30 | 134 | 38% |
| vzw | 20 | 45 | 65 | 18% |
| Geen antwoord | | | 48 | 14% |

(ethologia, 1991)

| TYPE | franstalig | nederlandstalig | TOTAAL | |
|---------------|------------|-----------------|--------|-----|
| Bejaardenhome | 158 | 32 | 190 | 53% |
| Rustoord | 13 | 105 | 118 | 33% |
| Geen antwoord | | | 48 | 14% |

(ethologia, 1991)

Het aantal bedden van de bevraagde instellingen schommelt tussen 10 en 481 bedden, met een gemiddelde van 67 bedden per instelling.

Volgens onderstaande tabel stelt men vast dat slechts 24% van de instellingen geen onderdak verschaffen aan een dier.

De vogels zijn het sterkst vertegenwoordigd, terwijl de hond of de kat in gemiddeld één instelling op vijf voorkomt.

Andere dieren, zoals neerhofdieren (kippen, eenden, duiven, konijnen, fazanten, enz...), worden vernoemd door zo'n 32 instellingen.

Minder vaak citeert men cavia's of schapen.

Enkele instellingen beweren een papagaai, geit, pony of koe te houden.

Dieren aanwezig in de instelling:

| | franstalig | nederlandstalig | TOTAAL | |
|--------|------------|-----------------|--------|-----|
| Geen | 49 | 38 | 87 | 24% |
| Honden | 60 | 21 | 81 | 23% |
| Katten | 51 | 26 | 77 | 22% |
| Vogels | 59 | 77 | 136 | 38% |
| Vissen | 19 | 57 | 76 | 21% |
| Andere | | | 48 | 13% |

(ethologia, 1991)

Als we kijken naar het aantal aanwezige dieren dan zien we het volgende:

| | | |
|--------|-----|--|
| Honden | 109 | Hetzij een gemiddelde van 1,5 per instelling |
| Katten | 178 | 2 |
| Vogels | 662 | 5 |
| Vissen | 544 | 7 |
| Andere | 276 | 6 |

(ethologia, 1991)

Zij behoren toe aan:

| | franstalig | nederlandstalig | TOTAAL | |
|------------------|------------|-----------------|--------|-----|
| De bewoners | 55 | 42 | 97 | 34% |
| De instelling | 78 | 75 | 153 | 54% |
| Collectief bezit | 21 | 14 | 35 | 12% |

(ethologia, 1991)

Meestal behoren de dieren toe aan de instelling of zijn het "collectieve dieren", dier geadopteerd door de instelling, toebehorend aan een bewoner of aan een welwillend bezoeker, dat deelneemt aan de gemeenschappelijke acties: bijeenkomsten, spelletjes, ... De bewoners zijn slechts in 34% van de gevallen bezitters.

Ethologia ging ook na sinds wanneer instellingen dieren ontvangen.

Dit is een relatief recent fenomeen.

Uit de 180 antwoorden op deze vraag blijkt dat men slechts sinds gemiddeld 9 jaren dieren toelaat.

Vóór 1968 gaat het om zeldzame, alleenstaande gevallen, zoals de instelling die dieren heeft sinds 1900 of een andere, sinds 1934.

Het is pas rond 1970 dat het fenomeen meer en meer opduikt.

(ethologia: gezelschapsdieren in bejaardenhuizen, opiniepeiling 1991)

Wanneer er in een rust- of verzorgingstehuis wordt geblaft, gemiauwd of getjilpt, kan dat verschillende redenen hebben. Het kan zijn dat de bewoners samen met hun vierpotige vriend of vogel, waarmee ze reeds jaren hebben samengeleefd, in het tehuis kwamen wonen.

Ook kan het zijn dat de directie, samen met het personeel en de bewoners besluit "een gemeenschappelijk" dier aan te schaffen, omdat zij weten hoe goed het voor iedereen is een dier in huis te hebben.

Een derde mogelijkheid bestaat erin dat dieren met hun eigenaars op bezoek komen.

2.8.2 Omschrijving begrippen

Om studies en onderzoeken te vergelijken is het noodzakelijk therapeutische programma's waarmee men werkt, te definiëren.

De Delta society (Amerika) definieerde in de jaren 1990 in de "Standards of Practice for Animal-Assisted Activities and Assisted-Therapie, de rol van dieren in therapeutische programma's.

Animal-Assisted-Activities (AAA) voegt positieve waarden toe aan de kwaliteit van het leven. Motivatie, educatie, animatie en/of therapeutische waarden.

Deze activiteiten worden gebracht in verschillende omgevingen, door speciaal opgeleide mensen (beroeps of vrijwilligers), in samenwerking met hun dieren.

Het zijn voornamelijk activiteiten waarbij dieren mensen bezoeken.

Dezelfde activiteiten gelden voor verschillende mensen. Vb. een groep vrijwilligers bezoeken met hun huisdieren, éénmaal per maand een rust- en verzorgingstehuis. Deze bezoeken zijn gericht naar een groep mensen – vb. dementerenden en worden begeleidt door het personeel. De vrijwilligers houden informeel dagboek bij van de mensen die zij bezochten

Animal-Assisted-Therapy (AAT) is een doelgerichte interventie, waarbij het dier onder bepaalde omstandigheden deelneemt aan een behandelingsproces. AAT wordt toegepast door een professional, in het kader van zijn beroep. De "geregistreerde – gecertificeerde" hond kan begeleid worden door de professional maar ook door een "geregistreerde-gecertificeerde" vrijwilliger, onder toezicht van de professional.

Deze therapie is ontwikkeld om verbetering te brengen in de psychische, sociale, emotionele en/of cognitieve functioneren van de mens. Dit kan gebeuren in groep of individueel. Alles wordt gedocumenteerd en geëvalueerd door de professional.

Beide programma's hebben een therapeutische waarde. Doch wanneer we spreken over "therapie met dieren", richt het programma zich naar één bepaalde persoon of bepaalde medische conditie, waarbij het dier deelneemt aan een behandelingsproces, onder begeleiding van een professional.

Op basis van deze standaards brengt vzw Chakka

- Animal Assisted Activities (AAA): bezoekenmiddagen met dieren
- Animal Assisted Therapy (AAT): therapie met dieren

(Ethologia: het dier in instellingen, een factor van welzijn voor een betere kwaliteit van leven, colloquium 2002)

2.8.3 Onderzoeken

Men mag dan al overtuigd zijn van de positieve kant van dieren in een zorg- en wooncentrum, het is toch wel aangewezen om op voorhand goed in te schatten welke de gevolgen zijn van het houden van dieren in een instelling.

Onderzoek op dit vlak wijst toont aan dat uit dat men niet altijd goed geïnformeerd is.

In de opiniepeiling van ethologia: gezelschapsdieren in bejaardentehuizen(1991) komen we tot volgende vaststellingen wat betreft de kennis van de rol die een huisdier of gezelschapsdier kan spelen voor ouderen.

De resultaten tonen aan dat de diverse voordelen die de aanwezigheid van dieren met zich meebrengt, niet gekend zijn door de meerderheid van de directies van de ondervraagde instellingen.

Sommigen voegen dan weer andere voordelen bij aan de voorgestelde lijst, zoals: zin in het leven, verplichting tot meerdere wandelingen per dag, animatie, initiatief nemen, een bezigheid, enz...

Nog zeldzamer spreekt men van: een goed humeur, kalmte, zich veilig voelen, verbetering van morele gesteldheid, vorm van ergotherapie of ontspanning.

In de meeste gevallen hebben de betrokken instellingen vooral honden of katten.

De tabellen op de volgende bladzijde tonen aan welke de rol van het gezelschapsdier toegekend wordt op sociaal vlak en op lichamelijk vlak.

Op sociaal vlak:

| | franstalig | Nederlands | TOTAAL | |
|--------------------------------------|------------|------------|--------|-----|
| Inbreng van genegenheid/liefde/leven | 131 | 106 | 237 | 67% |
| Verantwoordelijkheidsgevoel | 32 | 54 | 86 | 24% |
| Creatie van nuttigheidsgevoel | 48 | 49 | 97 | 27% |
| Bevordering van de sociale contacten | 57 | 21 | 98 | 27% |

(ethologia, 1991)

Het geven van affectie wordt overwegend erkend, andere aspecten daarentegen worden veel minder ervaren. Dit is ongetwijfeld te wijten aan het feit dat de meerderheid van de dieren vogels of vissen zijn.

Op lichamelijk vlak:

| | franstalig | Nederlands | TOTAAL | |
|----------------------------|------------|------------|--------|-----|
| Daling bloeddruk | 15 | 5 | 20 | 5% |
| Behoud waakzaamheid | 59 | 42 | 101 | 28% |
| Verbetering beweeglijkheid | 47 | 62 | 109 | 31% |
| Toename zelfstandigheid | 37 | 22 | 59 | 17% |

(ethologia, 1991)

Hierbij dient opgemerkt dat het fenomeen van de bloeddrukvermindering bij de bewoners in gezelschap van dieren algemeen ontkend wordt. Daarentegen moet men zich vragen stellen wat de antwoorden betreft over de beweeglijkheid of de autonomie, wanneer het gaat om dieren zoals goudvissen of dieren in een kooi.

(ethologia, gezelschapsdieren in bejaardentehuizen, opiniepeiling, 1991)

2.8.4 Wetgeving

Er bestaat géén specifieke wetgeving betreffend het houden van dieren in rust- en verzorgingsinstellingen, wat echter niet wil zeggen dat geen enkele wet of regel moet nageleefd worden.

Er zijn vb. bepaalde teksten die, via het aspect van de hygiëne, de aanwezigheid van dieren in sommige instellingen aanroeren.

Aangezien deze instellingen binnen de gezondheidszorgstructuur in België als zorgverleners beschouwd worden, geldt ook de wetgeving terzake.

Aangezien er op dit ogenblik geen enkel federale wetgeving bestaat rond deze materie, is het debat dus mogelijk, te voeren door het medisch, paramedisch en verzorgend personeel.

Voor rusthuizen en gelijkgestelde instellingen gelden de algemene principes inzake hygiëne, die wat betreft dieren enkel vermeldt dat er een toegangsverbod geldt voor dieren tot lokalen waar voedsel bereid of bewaard wordt. Hieruit kunnen we afleiden dat het houden van dieren in dergelijke instellingen niet verboden is, als men zich aan de algemene principes van hygiëne en veiligheid houdt.

Als we vertrekken van het principe dat de aanwezigheid of het houden van dieren op bepaalde plaatsen van sommige instellingen en onder bepaalde voorwaarden door de inrichtende macht is toegestaan, dan is het

belangrijk om stil te staan bij de problemen van de aansprakelijkheid die deze aanwezigheid of dit houden van dieren meebrengt. Samengevat is" de eigenaar van het dier, of, terwijl hij het in gebruik heeft, diegene die zich ervan bedient, aansprakelijk is voor de schade die door het dier is veroorzaakt, hetzij het onder zijn bewaring stond, dan wel verdwaald of ontsnapt was."

Het is duidelijk dat er een specifieke wetgeving zou moeten komen met het oog op een algemene en rechtstreekse regeling van deze situatie. (ethologia, het dier in instellingen, factor van welzijn voor een betere kwaliteit van het leven, 2002)

2.8.5 Verschillende situaties

Oudere mag eigen huisdier meenemen

De genegenheid en de verantwoordelijkheidszin die ouderen voelen voor hun huisdier, hun vriend, gaat soms zo ver dat zij weigeren naar een rusthuis, zelfs naar het ziekenhuis, te gaan.

Dit bleek onder meer tijdens een onderzoek door het onderzoeksteam van de Universiteit van Warwick (McNicholas, 1999)

Met het intrekken in een rust- en verzorgingstehuis begint voor de oudere een nieuwe fase in zijn leven. Voor velen is dit een zeer zware stap, omdat zij hun gebruikelijke zelfstandigheid moeten opgeven en moeten wennen aan een volledig andere omgeving.

Wie een dier heeft en het mag meebrengen, zal zich sneller aanpassen. Opdat het samenleven van mens en dier voor alle betrokkenen zonder stress zou beginnen en zich zou ontwikkelen tot een duurzame en vreedzame relatie met elkaar, moet voldaan worden aan bepaalde voorwaarden:

- ook wanneer de directie van de instelling principieel positief staat tegenover het houden van dieren, mogen de "nieuwelingen" niet vergeten om vooraf ook de toekomstige medebewoners en het personeel te vragen of zij akkoord gaan met de dierlijke bewoners.
- Er moet voldoende plaats zijn voor de oudere en zijn gezelschapsdier.
- Duidelijke afspraken rond de dierenarts: Wie? Wie betaalt? De kosten kunnen immers hoog oplopen
- Burgerlijke aansprakelijkheidsverzekering afsluiten
- Wie zich op latere leeftijd nog een dier zou willen aanschaffen, vraagt zich vaak bang af wat er gebeurt als het zijn baasje overleeft. Het is belangrijk om op hier op voorhand over na te denken en ev. al iemand te zoeken die in geval van overlijden van de eigenaar, het dier opvangt.

(Ethologia, 2002)

De instelling brengt de oudere in contact met huisdieren:

Hierbij kunnen we een onderscheid maken in volgende situaties:

1. dieren van de instelling

Vele bejaarden die in een rust- en verzorgingstehuis verblijven en geen gezelschapsdier van thuis hebben meegebracht, willen alsnog graag een of ander dier als medebewoner om zich heen.

Een wens waaraan intussen ook vele directeurs tegemoetkomen. Opdat dit vlot zou verlopen, moeten we er toch rekening houden dat:

- De mening van iedereen moet gevraagd worden. Zowel medewerkers als bewoners en familie, moeten goed geïnformeerd worden en moeten onderling duidelijke afspraken maken.
- Het moet duidelijk zijn wie de verantwoordelijkheid en de verzorging op zich neemt en wie verder nog in de taakverdeling wordt betrokken.
- Bewoners allergisch kunnen zijn voor huisdieren
- Alle hygiënische voorschriften moeten nageleefd worden
- Men de aanschaf van het dier zorgvuldig kiest: ras, grootte, karakter van het dier.

(Ethologia, 2002)

2. dieren op bezoek in de instelling

Voor bezoekdiensten in rust- en verzorgingstehuizen zijn in het bijzonder honden geschikt. Zij zoeken graag contact en sluiten zich gemakkelijk en snel bij mensen aan.

Ook dit bezoek moet aan bepaalde voorwaarden voldoen:

- zoals voor alle relaties tussen mens en dier, moet ook in dit geval iedereen die rechtstreeks of onrechtstreeks met het dier in contact komt, er ook mee akkoord gaan.
- De begeleider van het dier dat op bezoek komt, moet een opleiding genoten hebben om met het dier om te gaan én voeling hebben met het leven in een tehuis
- Het dier moet "gepast" zijn voor ouderen: karakter, grootte
- De duur van het bezoek moet bepaald zijn
- De activiteit moet aangepast zijn aan de mogelijkheden van de ouderen

(Ethologia, 2002)

"Omgaan met dieren" in de thuissituatie

Als thuisverpleegkundige verzorg ik vaak ouderen met een huisdier. De voordelen zijn uiteraard gelijklopend met de voordelen van het "omgaan met dieren in woon- en zorgcentra maar met dit verschil dat in de thuissituatie het sociale aspect een nog belangrijkere rol speelt omdat het sociale netwerk van een oudere thuis meestal nog kleiner is dan in een instelling.

Vooral bij alleenstaanden beperkt het sociale contact zich in vele gevallen tot hun naaste familie, hulpverleners die over de vloer komen én ... hun huisdier.

Het hebben van een gezelschapsdier in de thuissituatie is veel vanzelfsprekender is dan in een verzorgingsinstelling omdat het "nemen van een huisdier" in dit geval enkel de keuze is van één (de eigenaar) of hoogstens twee personen (eigenaar en partner).

Meestal is die keuze ook al lang geleden gemaakt, als de eigenaars nog jonger waren en zonder problemen voor hun huisdier konden zorgen.

De band met hun huisdier is dan ook meestal veel strakker dan in een verzorgingsinstelling waar een huisdier is of waar huisdieren op bezoek komen.

Ouderen die thuis verzorgd worden gaan het meest om met een huisdier.

Zo ook zijn de meeste onderzoeken rond ouderen, kwaliteit van leven en gezelschapsdieren zijn, gebaseerd op ouderen die thuis omgaan met dieren.

Zo ook bij het onderzoek van Marie-José Enders-Slegers dat reeds eerder werd aangehaald.

Hierbij werden ouderen zelf gevraagd wat de dieren voor hen in het dagelijks leven betekenen.

De vragen betroffen de betekenis van een gezelschapsdier voor de ouderen; de voor en tegens van gezelschapsdieren; de gezondheid van de ouderen; hun hobby's, hun vrienden en familieleden, hun tevredenheid met het leven en hun toekomstplannen.

Bovendien werd gevraagd naar de regelingen die er getroffen waren voor het dier in geval van ziekte of overlijden.

Er werd ook gevraagd vragenlijsten in te vullen. "kwaliteit van leven" werd in kaart gebracht met behulp van de lijst van algemeen dagelijkse levensverrichtingen (A.D.L); een lijst betreffende lichamelijke gezondheid (het aantal bezoeken per week/maand/jaar aan huisarts of specialist; de klachtenlijst (S.C.L 90), de geriatrische depressie schaal (G.D.S), de eenzaamheidsschaal (De Jong en Gierveld in Enders-Slegers, 1998) de Social Support Schaal (Van Sonderen in Enders-Slegers, 1998) en de Schaal Beschikbaarheid van Steun (Dutrona in Enders-Slegers, 1998). Bovendien werd een vragenlijst over de verzorging en het welzijn van het dier ingevuld.

Het resultaat kan als volgt worden samengevat:

Op vragen over de betekenis van het dier antwoordden de ouderen: "veel". Er werd altijd over "hem" of "haar" gesproken, nooit over "het". Meer nog: "hij/zij is net een kind voor me", "ze is mijn kameraad", "we horen bij elkaar", "ze is iemand om mee te praten", "hij is het enige waar ik nog voor leef", "hij geeft me bezigheden", "ik voel me veilig door hem". Alle vrouwen met dieren (allemaal alleenstaand), beschouwden hun gezelschapsdier als gezelschap voor dag en nacht, een levend wezen om voor te zorgen. Ze voelden zich veiliger en beschermd door hun gezelschapsdier.

Mannen gaven aan het belangrijk te vinden door hun hond weer de straat op te moeten waardoor ze "buiten" komen en anderen ontmoeten. (Enders-Slegers, 1993)

2.9 Andere vormen van "omgaan met dieren"

Een recente ontwikkeling in het "omgaan met dieren" betreft het initiatief van "zorgboerderijen", gesteund door Cera Foundation, Boerenbond en Groep KVLV.

Zij richtten samen "steunpunt groen zorg" op, welke de land- en tuinbouwsector met de zorgsector verbindt.

Verschillende doelgroepen komen hiervoor in aanmerking zoals: mensen met een verstandelijke en/of lichamelijke handicap, (ex)verslaafden, kansarmen. Zo ook (dementerende) ouderen.

Bij dementerende ouderen zal de meerwaarde van opvang op een zorgboerderij voor deze mensen vooral liggen in:

- het optimaal benutten van zijn/haar restmogelijkheden
- het aanzetten tot agrarische activiteiten die rustgevend werken

- het aanreiken van sociale contacten die de dag structureren en als zingevend worden ervaren
- ervaren van een continuïteit met het verleden als men uit een landelijke omgeving afkomstig is

(haalbaarheidsstudie steunpunt groene zorg, 2003)

Als we naar het buitenland kijken, komen we tot de vaststelling dat Noorwegen en Nederland koplopers zijn. Nederland staat allicht het verst van alle ons omringende landen.

De grootste groep die wordt opgevangen, zijn personen met een verstandelijke handicap of met een psychiatrische aandoening. Structurele financiering blijkt vaak nog een knelpunt te zijn maar door verschillende doelgroepen aan te trekken, komen verschillende bronnen van financiering in aanmerking.

Concreet betekent "zorgboerderij" een land- of tuinbouwbedrijf waar hulpboeren een zinvolle dagbesteding vinden en/of meewerken met de zorgboer. De hulpboeren zijn mensen met een zorgvraag. Zij hebben om één of andere reden zorg en begeleiding nodig.

Dat deze vorm van opvang voor vb. dementerenden heel recent is, bewijst een artikel in "nieuwsbrief groene zorg":

Landelijke thuiszorg opende op 5 januari haar eerste zorgboerderij voor ouderen te Berlaar. Einde maart starten nog 2 andere boerinnen uit Gooik en Küringen met dagopvang voor ouderen.

De zorgboerin zorgt voor een aangepaste dagopvang. De bejaarde wordt betrokken bij heel wat karweitjes op de boerderij.

Uit een reactie van de familie van zorgontvanger Jean, die als dementerende oudere opgevangen wordt op een zorgboerderij, kunnen we toch wel stellen dat "omgang met dieren" op een zorgboerderij, als positief ervaren wordt.

"Toen we hem tegen de avond gingen ophalen, troffen we een overgelukkige Jean aan met vele enthousiaste verhalen.

Hij vertelde hoe de machines werkten, hoe hij de kippen eten geeft, de koeien heeft bijeengejaagd, ...

Het geeft hem een nuttig gevoel en hij voelt zich daar gelukkig."
(nieuwsbrief groene zorg, 2004)

Ongetwijfeld moeten er nog heel wat hindernissen (voornamelijk ontoereikende financiële middelen en weinig steun van de overheid) overwonnen worden om dergelijke initiatieven verder uit te breiden. Het komt in elk geval tegemoet aan de vraag vanuit de zorgsector waar gepersonaliseerde zorg, huiselijke omgeving en vooral geïntegreerde zorg ankerprincipes zijn.

Zieke of gehandicapte mensen, bejaarden, ... moeten als kwetsbare groepen in de samenleving kunnen (blijven) deelnemen aan het maatschappelijk verkeer.

(steunpunt groene zorg, 2003)

2.10 Besluit

“Omgaan met dieren” van ouderen kan vele vormen aannemen: ouderen kunnen als ze nog thuis wonen, eigenaar van een huisdier zijn, kunnen hun huisdier meenemen naar een zorg- en wooncentrum of nadat ze in een zorg- of wooncentrum terecht komen met dieren in contact komen. In die instellingen kunnen gezelschapsdieren zijn of kunnen anderen (vb. vzw chakka) op bezoek komen.

Als we weten dat ouderen (vooral dementerenden) nood hebben aan continuïteit, kan het mee verhuizen van een huisdier naar de instelling, de aanpassing vergemakkelijken of kan het in contact komen met dieren het huiselijke gevoel versterken.

Uit de vele onderzoeken die reeds uitgevoerd zijn, blijkt toch duidelijk dat het “omgaan met dieren” een positieve invloed uitoefent op het welzijn van ouderen.

Vooral het onderzoek van Marleen Boeckeaert (2001) die in haar boek: *cahier ouderenzorg, therapie met dieren*, stelt dat, indien men kan aantonen dat huisdieren een fysieke ontspanning teweeg kunnen brengen bij de mens, men kan praten van therapeutische waarden m.a.w. positieve invloed op de gezondheid van ouderen - bewijst ons dat het omgaan met dieren positief is voor ouderen.

Zij haalt vooral aan dat: dieren het geheugen aan het werk kunnen zetten, ze ervoor kunnen zorgen dat het contact met de buitenwereld hersteld wordt, ouderen gemakkelijker emoties kunnen uiten en het “zorg dragen voor” een helende kracht heeft.

Belangrijk is ook (volgens Enders-Sleghers, 1998) dat kwaliteit van het leven beïnvloed wordt door onder andere verliessituaties, dewelke vooral door ouderen meegemaakt worden: verlies van lichamelijke functies, geen plaats meer hebben in de maatschappij, overlijden van vrienden en partner.

Mensen kunnen echter beschermd worden tegen schadelijke effecten van dergelijke verliezen op hun “kwaliteit van leven” door een “buffer” (Cohen e.a., 1985).

Sociale ondersteuning blijkt zo’n “buffer” te zijn.

Als we dan weten dat een huisdier dezelfde effecten kan teweegbrengen als een vriend of partner, kunnen we stellen dat deze eveneens als “buffer” kan fungeren en aldus de kwaliteit van ouderen, verhogen.

Daarnaast stelt Marleen Bouckaert (2001) dat men al van therapeutische waarden kan praten als huisdieren een fysieke ontspanning kan teweeg brengen.

Toch moeten we er rekening mee houden dat er ook nadelen verbonden zijn aan het “omgaan met dieren” van ouderen. Het hebben van een huisdier kan problemen geven als een oudere moet opgenomen worden in een ziekenhuis of instelling: soms wordt de opname in ziekenhuis of instelling zelfs uitgesteld omwille van een huisdier.

Soms is de band zo intens dat afscheid nemen, heel veel verdriet veroorzaakt bij de oudere: als hij naar een instelling gaat waar zijn huisdier niet mee kan, als zijn huisdier ziek wordt of sterft, als hij zelf niet meer voor zijn huisdier kan zorgen, ...

Men moet ook letten op een goede hygiëne bij ouderen én bij de gezelschapsdieren om zoönosen te vermijden.

Als men een huisdier heeft, moet er hoe dan ook voor gezorgd worden en betekent dit extra werk voor de omgeving of hulpverleners.

Ik besprak ook kort andere vormen van omgaan met dieren, zoals zorgboerderijen waar ouderen (meestal dementerenden) terecht kunnen voor dagopvang en die eveneens positieve effecten blijken te hebben op het welzijn van ouderen.

3. Onderzoek naar de invloed van dieren op het welzijn van ouderen

3.1 Inleiding

In de literatuur vond ik al heel wat resultaten van onderzoeken die bewijzen dat "omgaan met dieren", een positieve invloed heeft op het welzijn van ouderen.

In mijn dagelijks werk als thuisverpleegkundige mag ik hiervan bijna dagelijks getuige zijn:

Als ik bij sommige van mijn patiënten ook maar iets vraag of vaststel over hun huisdier, glimlachen ze, vertellen ze over vroeger, worden rustiger,...

Zelfs als ik terloops even iets over onze eigen huisdieren vertel: we hebben paarden, honden, een konijn, kippen en runderen (een rundveebedrijf), wordt bij velen hun interesse gewekt of vertellen ze spontaan iets over eigen ervaringen.

Misschien zijn de fysische effecten niet altijd spectaculair maar toch: ouderen worden rustiger in contact met dieren, spontaner, het biedt hen een bron van sociaal contact.

Ik ervaar ook dat het "omgaan met dieren" ouderen stimuleert om te bewegen, tot het gebruik van hun geheugen, om hun gevoelens te uiten en veiligheid biedt en de eenzaamheid vermindert.

Soms kan het afscheid nemen van hun huisdier dan weer een bron van bijkomende zorgen zijn: als hun liefste hond oud en ziek is en een spuitje krijgt van de dierenarts, als het huisdier iets overkomt, als de eigenaar naar het ziekenhuis moet,...

Zo vertelde onlangs een zware parkinson-patiënt dat hij zeer slecht geslapen had. Door hierop in te gaan met de vraag: "lag je aan iets te denken misschien?" vertelde hij me zo goed en zo kwaad het ging (patiënt praat anders weinig en moeilijk door zijn ziekte) een heel verhaal.

De hond van zijn kleinzoon was gestorven en die was als 14 jaar geleden bij de patiënt geboren. Hij was toen nog gezond en fokte elk jaar een met een Ierse Setter...

Patiënt was triestig maar maakte mij deelgenoot van zijn verdriet en door te vertellen over vroeger kwam hij stilaan tot rust.

Als ik 's anderdaags bij hem kwam, begon hij er opnieuw over te vertellen maar ... hij had goed geslapen!

Er over kunnen praten had hem blijkbaar goed gedaan.

Ik wil hiermee aantonen dat het dier als gespreksonderwerp alleen al een positieve waarde heeft en dat het "omgaan met" zeker een positieve waarde heeft.

Ik wil dan ook in mijn (weliswaar heel beperkt onderzoek)

Peilen naar de mogelijke invloeden van gezelschapsdieren op het welzijn van ouderen.

3.2 Doel van de observatie

Uit de literatuur is duidelijk gebleken dat dieren een positieve invloed hebben op het welzijn van ouderen.

Tijdens mijn werk als thuisverpleegkundige heb ik dit eveneens al dikwijls mogen ervaren.

Aan de hand van gedragsobservaties van twaalf ouderen met uiteenlopende diagnoses, verschillende leefomstandigheden, verschillen in mobiliteit en sociaal netwerk maar allen met een huisdier én in de thuissituatie, wil ik aantonen dat ouderen die een gezelschapsdier hebben, hierdoor positief beïnvloed worden.

3.3 Observatiemethode

Vooraleer ik de, in volgend hoofdstuk beschreven, observatielijst per persoon invul, maak ik een voorstelling van de observatiepersoon met volgende persoonlijke gegevens: geslacht, leeftijd, gehuwd, kinderen, diagnose, mobiliteit en sociaal netwerk en welk gezelschapsdier de observatiepersoon heeft.

Deze gegevens zijn belangrijk om later de observatiegegevens te kunnen vergelijken.

Nadien vul ik per patiënt een observatielijst in, welke de individuele gedragingen weergeeft van elke oudere als hij in gezelschap is van zijn/haar gezelschapsdier.

Het aantal observaties per dag is afhankelijk van het aantal bezoeken dat ik tijdens mijn werk, per dag bij de patiënt afleg en kan dus variëren van één tot drie maal daags.

3.4 Gebruikte observatielijst

Ik heb gebruik gemaakt van de Sociale Gedragingenlijst, vertaald door M.J. Enders-Slegers e.a., naar ontwerpen van Kongable e.a.

De gegevens "aanwezige personen" heb ik niet ingevuld aangezien mijn onderzoek in de thuissituatie van de oudere uitgevoerd werd en er tijdens mijn observatie meestal enkel de echtgenoot/echtgenote aanwezig was of indien de observatiepersoon alleenstaand is, zelfs niemand buiten de observatiepersoon en ikzelf.

Op deze observatielijst wordt de alertheid van de patiënt bepaald door "ogen geopend" of "ogen gesloten (>5 sec.)" aan te duiden.

Nadien worden de mogelijke gedragingen opgesomd en vul ik per observatiemoment "+" of "O" in:

"+" betekent dat dit gedrag aanwezig is als de patiënt in gezelschap van zijn huisdier is

"O" betekent dat dit gedrag niet aanwezig is als de patiënt in gezelschap van zijn/haar huisdier is.

Deze observatiepunten zijn: kijken, glimlachen, lachen, voorover buigen, aanraken, zwaaien, knikken, nee schudden, lopen (5-50 sec.), aanhoudend lopen (>50 sec.), praten, verbaliseren, namen noemen, neuriën, zingen, fluiten, huilen, schreeuwen, vloeken, schelden, afpakken

voorwerp, vernielen voorwerp, agressie, auto-mutilatie, maniërisme, grimasseren.

Deze lijst is aangevuld met een lijst van definities van elk te observeren gedrag.

Zo wordt elk observatiepunt duidelijk omschreven om elke verwarring uit te sluiten.

Kijken: het plaatsen van de ogen in een "bepaalde" richting om te kunnen zien

Glimlachen: het optrekken van de mondhoeken om plezier, vermaak of affectie te tonen

Lachen: het gebruik van geluiden en gezichtsuitdrukkingen om spot en humor uit te drukken

Voorover buigen: het buigen van het lichaam vanuit een opwaartse positie naar een bepaalde richting om te kunnen zien

Aanraken: het plaatsen van de handen of vingers op iemand anders, om lichamelijk contact tot stand te brengen

Zwaaien: het heen en weer bewegen van de hand als middel om een persoon te groeten

Knikken: een of meerdere bewegingen met het hoofd voorover maken als teken van toestemming of begroeting

Nee schudden: met het hoofd van links naar rechts bewegen als teken van ontkenning of afkeuring

Lopen: zich met de benen voortbewegen (5-50 sec.)

Aanhoudend lopen: zich met de benen voortbewegen (>50 sec.)

Praten: spreken

Verbaliseren: het gebruik van gesproken woorden als een middel om gedachten en gevoelens te communiceren

Namen noemen: het gebruik van gesproken woorden om een persoon of ding volgens de juiste beschrijving te identificeren

Neuriën: halffluid of binnensmonds zingen

Zingen: de stem op muzikale wijze iets laten horen

Fluiten: met getuile lippen een luchtstroom uitblazen en daardoor een scherpe klank voortbrengen

Huilen: met luide en klagende stem op ongearticuleerde wijze uiting geven aan verdriet, angst, woede

Schreeuwen: de stem luid verheffen

Vloeken: godslasterlijk spreken

Schelden: krenkende of beledigde woorden uitspreken

Afpakken voorwerp: het een persoon ontnemen van een voorwerp

Vernielen voorwerp: het stuk maken of onbruikbaar maken van een voorwerp

Agressie: lichamelijk gewelddadigheid van een persoon jegens een ander persoon of voorwerp

Auto-mutilatie: zelfverwonding

Maniërisme: diepgewortelde, tot gewoonte gemaakte, onvrijwillige beweging

Grimasseren: gekke gezichten maken

Deze observatielijst is in bijlage 1 terug te vinden.

De definities van de verschillende gedragingen zijn in bijlage 2 terug te vinden.

3.5 Uitvoeren van de observatie

Tijdens mijn werk als thuisverpleegkundige kom ik één tot drie maal daags bij mijn patiënten, afhankelijk van hun gezondheidstoestand.

Ik heb enkele van mijn patiënten, die een gezelschapsdier hebben, als observatiepersonen gekozen.

Aangezien ik bij elk bezoek een observatie uitgevoerd heb, kan het aantal observaties per persoon variëren van één tot drie. Dit werd duidelijk op de observatielijsten weergegeven.

Om de meest spontane reactie te kunnen vastleggen, heb ik het aantal bezoeken per dag niet gewijzigd en komt dit volledig overeen met het aantal observaties.

Zo kom ik tot twintig observaties bij twaalf observatiepersonen.

Ik observeerde ze voor of na de verzorging al naar gelang het moment dat de observatiepersoon zijn of haar gezelschapsdier zag.

In bijlage 3 zijn de observatielijsten terug te vinden van de 12 observatiepersonen.

3.6 Verwerking karakteristieken van de observatiepersonen

Geslacht van de observatiepersoon:

| observatiepersoon | man | vrouw |
|-------------------|-----|-------|
| 1 | | X |
| 2 | X | |
| 3 | | X |
| 4 | | X |
| 5 | X | |
| 6 | | X |
| 7 | X | |
| 8 | | X |
| 9 | X | |
| 10 | | X |
| 11 | | X |
| 12 | | X |

33 % van de observatiepersonen is een man
66 % van de observatiepersonen is een vrouw

Leeftijd van de observatiepersoon:

| observatiepersoon | - 70 jaar | 70-80 jaar | 80-90 jaar | + 90 jaar |
|-------------------|-----------|------------|------------|-----------|
| 1 | | X | | |
| 2 | | | X | |
| 3 | | | X | |
| 4 | | X | | |
| 5 | | X | | |
| 6 | | | | X |
| 7 | | X | | |
| 8 | | | | X |
| 9 | | X | | |
| 10 | X | | | |
| 11 | | X | | |
| 12 | X | | | |

17 % van de observatiepersonen is -70 jaar
50 % van de observatiepersonen is 70-80 jaar
17 % van de observatiepersonen is 80-90 jaar
17 % van de observatiepersonen is + 90 jaar

Observatiepersoon is gehuwd of weduwe(naar):

| observatiepersoon | gehuwd | weduwe(naar) |
|-------------------|--------|--------------|
| 1 | X | |
| 2 | | X |
| 3 | | X |
| 4 | | X |
| 5 | X | |
| 6 | | X |
| 7 | X | |
| 8 | | X |
| 9 | X | |
| 10 | X | |
| 11 | X | |
| 12 | X | |

58 % van de observatiepersonen is gehuwd

42 % van de observatiepersonen is weduwe(naar)

Observatiepersoon heeft geen kinderen, < 2 kinderen of > 2 kinderen:

| observatiepersoon | geen kinderen | < of = 2 kinderen | > 2 kinderen |
|-------------------|---------------|-------------------|--------------|
| 1 | | | X |
| 2 | | X | |
| 3 | | X | |
| 4 | X | | |
| 5 | | X | |
| 6 | | X | |
| 7 | | X | |
| 8 | | | X |
| 9 | | X | |
| 10 | | X | |
| 11 | | | X |
| 12 | | | X |

8 % van de observatiepersonen heeft geen kinderen

59 % van de observatiepersonen heeft minder dan of twee kinderen

33 % van de observatiepersonen heeft meer dan twee kinderen

Observatiepersoon kan alleen stappen, kan stappen met hulp, kan niet stappen:

| observatiepersoon | kan stappen zonder hulp | kan stappen met looprekje | kan stappen met hulp van anderen |
|-------------------|-------------------------|---------------------------|----------------------------------|
| 1 | X | | |
| 2 | | X | |
| 3 | | X | |
| 4 | X | | |
| 5 | X | | |
| 6 | | | X |
| 7 | | X | |
| 8 | | X | |
| 9 | X | | |
| 10 | | X | |
| 11 | | X | |
| 12 | X | | |

42 % van de observatiepersonen kan alleen stappen

50 % van de observatiepersonen kan stappen met looprekje

8 % van de observatiepersonen kan stappen met hulp van anderen

Observatiepersoon krijgt weinig bezoek, veel bezoek, kan zelf het huis uit:

| observatiepersoon | weinig bezoek | veel bezoek | kan zelf het huis uit |
|-------------------|---------------|-------------|-----------------------|
| 1 | | X | |
| 2 | | X | |
| 3 | X | | |
| 4 | X | | |
| 5 | | X | |
| 6 | | | |
| 7 | X | | |
| 8 | X | | |
| 9 | X | | |
| 10 | | | X |
| 11 | X | | X |
| 12 | | X | |

50 % van de observatiepersonen krijgt weinig bezoek

33 % van de observatiepersonen krijgt veel bezoek

17 % van de observatiepersonen kan zelf het huis uit

Observatiepersoon heeft hond, kat of vogel:

| observatiepersoon | hond | kat | vogel |
|-------------------|------|-----|-------|
| 1 | X | | |
| 2 | X | | |
| 3 | | X | |
| 4 | | | X |
| 5 | X | | |
| 6 | | X | |
| 7 | | X | |
| 8 | X | | |
| 9 | X | | |
| 10 | X | | |
| 11 | X | | |
| 12 | X | | |

67 % van de observatiepersonen heeft een hond

25 % van de observatiepersonen heeft een kat

8 % van de observatiepersonen heeft een vogel

3.7 Resultaten van de observaties

Aan de hand van 12 observatielijsten en een totaal van 20 observaties kom ik tot volgend resultaat:

- Bij alle patiënten waren de ogen geopend, wat wijst op een hoge mate van alertheid.
- Bij de observatie van de gedragingen verkregen we volgende resultaten:

| Gedrag | Aantal + | % | Aantal 0 | % | Totaal |
|-----------------------------|---------------------|----------|---------------------|----------|---------------|
| Kijken | 20 | 100 % | 0 | 0 % | 20 |
| Glimlachen | 20 | 100 % | 0 | 0 % | 20 |
| Lachen | 11 | 55 % | 9 | 45 % | 20 |
| Voorover buigen | 15 | 75 % | 5 | 25 % | 20 |
| Aanraken | 13 | 65 % | 7 | 35 % | 20 |
| Zwaaien | 15 | 75 % | 5 | 25 % | 20 |
| Knikken | 17 | 85 % | 3 | 15 % | 20 |
| Nee schudden | 9 | 45 % | 11 | 55 % | 20 |
| Lopen (5-50 sec.) | 8 | 40 % | 12 | 60 % | 20 |
| Aanhoudend lopen(> 50 sec.) | 7 | 35 % | 13 | 65 % | 20 |
| Praten | 20 | 100 % | 0 | 0 % | 20 |
| Verbaliseren | 17 | 85 % | 3 | 15 % | 20 |
| Namen noemen | 20 | 100 % | 0 | 0 % | 20 |
| Neuriën | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Zingen | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Fluiten | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Huilen | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Schreeuwen | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Vloeken | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Schelden | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Afpakken voorwerpen | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Vernielen voorwerpen | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Agressie | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Auto-mutilatie | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Maniërisme | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |
| Grimasseren | 0 | 0 % | 20 | 100 % | 20 |

Het meest opvallende aan deze (weliswaar beperkte observatie) is dat ALLE OUDEREN die in aanwezigheid van hun gezelschapsdier zijn : kijken, glimlachen, praten en namen noemen.

Wat betreft namen noemen is er zelfs één persoon die voortdurend namen vergeet van verzorgenden, vrienden en familie MAAR ALTIJD de naam van haar hond kan zeggen.

55 % van de geobserveerden lachen zelfs als ze met hun dier omgaan. Er dient hierbij opgemerkt dat lachen niet altijd vanzelfsprekend is als men ziek, eenzaam, depressief of dementerend is.

Dat er dan toch nog zoveel personen lachen, betekent duidelijk dat het "omgaan met dieren" plezier brengt in het leven van ouderen.

Knikken en verbaliseren wordt in 85% van de observaties vastgesteld, wat toch wel inhoudt dat er een sociaal contact ontstaat, waar het gezelschapsdier de aanleiding toe is.

In 75 % van de observaties wordt voorover buigen en zwaaien genoteerd, wat toch wel weergeeft dat het contact met het dier aanleiding geeft tot bewegen, wat op zijn beurt het welzijn van de oudere verhoogt.

Het aanraken van het dier blijkt ook veel opgemerkt te worden.

In 65 % van de observaties komt dit voor.

Aangezien het voelen één van de manieren van waarnemen is die het langst intact blijven t.o.v. vb. horen, zien, ruiken, ... is dit een niet te verwaarlozen vaststelling.

In afnemend percentage - 45 %, 40 % en 35 % - komen

" nee schudden ", lopen en aanhoudend lopen voor.

Dat lopen en aanhoudend lopen niet zo hoog scoren zit hem in het feit dat de observatiepatiënten in 50 % van de gevallen met een looprekje stappen, in 42 % alleen stappen en in 8 % enkel met hulp van anderen kunnen stappen.

Uit de observatie blijkt toch nog dat het " omgaan met dieren " een stimulans tot bewegen kan betekenen, ondanks het feit dat de mobiliteit van geobserveerden sterk afgenomen is.

Dat de observatiepunten : neuriën, zingen en fluiten in geen geval werd aangekruist, lijkt mij niet verwonderlijk als men weet dat de meeste van de geobserveerden oud en ziek zijn en het dagelijkse leven voor hen een sleur is. Misschien zouden we deze gedragingen meer opmerken bij dementerenden in een vergevorderd stadium?

Opvallend is dat huilen, schreeuwen, vloeken, schelden, afpakken voorwerpen, vernielen voorwerpen, agressie, auto-mutilatie, maniërisme en grimassen nooit voorkomt.

De observatiepersonen zijn inderdaad ontspannen en rustig in het bijzijn van hun gezelschapsdier. Hun dier breekt het ijs op gebied van communicatie. Bijna onmiddellijk vormt het onderwerp van gesprek wat toch wel bewijst dat het een belangrijke sociale functie heeft.

3.8 Besluit

Ik ben er mij ten volle van bewust dat dit observatieonderzoek eerder beperkt en onvolledig is. Ik heb mijn observaties immers niet vergeleken met observaties van personen die niet met gezelschapsdieren omgaan. Maar toch blijkt duidelijk dat positieve gedragingen zoals kijken, glimlachen, praten en namen noemen, heel hoog scoren en negatieve gedragingen zoals huilen, schreeuwen, vloeken, schelden, voorwerp afpakken of vernielen, agressie, auto-mutulatie, maniërisme en grimassen totaal niet voorkomen.

Mijn observatie heeft er mij toch vast van overtuigd dat het omgaan met dieren een positieve invloed heeft op het welzijn van ouderen.

Een gezelschapsdier kan dienst doen als "buffer" als verliessituaties de kwaliteit van leven van ouderen aantast.

Zij nemen (volgens Enders-Sleghers, 2001) een aantal functies van het sociale netwerk over. Ze betekenen in veel gevallen: gezelschap, troost, veiligheid, structuur, tevredenheid, bezigheid, lichamelijk contact, plezier en afleiding.

Ze zetten duidelijk het geheugen aan het werk (namen noemen) en bevorderen de communicatie (praten, verbaliseren).

Dieren zorgen voor afleidende stimuli, die een belangrijke rol spelen in het omgaan met pijn, stress, eenzaamheid.

Aanraken, voorover buigen, zwaaien, knikken, lopen of aanhoudend lopen, tonen aan dat het omgaan met een dier aanzet tot bewegen.

Toch mogen we niet vergeten dat er nadelen verbonden zijn aan het houden van een gezelschapsdier, welke in deze observatie niet tot uiting komt.

Uit ervaring weet ik echter dat een dier bijkomend werk meebrengt voor hulpverleners en omgeving van de patiënt. Wat dan op zich weer een bron van sociaal contact kan zijn. Zo kan observatiepatiënt 4, de kooien van haar papegaaien niet meer proper maken en doet haar broer dit werk.

"zo zie ik hem ook nog eens", zegt ze hierbij.

Ik heb ook al meegemaakt dat mensen heel veel verdriet kunnen hebben bij het verlies van hun gezelschapsdier, wat dan weer een bron tot communicatie inhoudt. Zo vertelde observatiepersoon 3 me onlangs voor de zoveelste keer het lange verhaal van het lijden en sterven van haar hond twee jaar geleden!

Bij de resultaten van deze observatie moet ook rekening gehouden worden dat 58 % van de observatiepersonen een echtgenoot of echtgenote heeft die in de meeste gevallen voor het gezelschapsdier zorgt en 42 % is weduwe of weduenaar maar zijn meestal nog meer mobiel.

4. Algemeen besluit

Ik heb met dit werk willen aantonen dat dieren een positieve invloed kunnen uitoefenen op het welzijn van ouderen.

Uit literatuuronderzoek blijkt dat er meerdere positieve effecten van huisdierbezit worden gevonden op de lichamelijke en psychische gezondheid van mensen.

In mijn observatieonderzoek kwam ik tot dezelfde vaststelling.

Uit de gedragingen van de observatiepersonen kwam duidelijk naar voor dat kijken, glimlachen, praten en namen noemen, bij iedereen werd vastgesteld.

We kunnen hieruit besluiten dat "omgaan met dieren" voor ouderen een gezelschap, tevredenheid, plezier en afleiding biedt.

De relatie mens-dier kan, zelfs indien deze maar tijdelijk is, instaan voor het behoud van een zekere levenskwaliteit, ondanks de vermindering van de fysische en mentale gezondheidstoestand van ouderen.

Een gezelschapsdier kan de mens niet vervangen, maar kan toch een aanvullende factor zijn, bouwt een brug tussen heden en verleden en wordt bron van communicatie.

Jammer dat in de meeste zorg- en wooncentra, ouderen mét hun gezelschapsdier nog niet welkom zijn. Zo moeten ouderen die noodgedwongen verhuizen naar een home, ook afscheid nemen van hun dier, de vertrouweling die altijd luisterde en steun gaf, welke soms jarenlang alle momenten deelde in het dagelijkse leven, de vreugde en het verdriet.

De weldadige invloed op de gezondheid, het welzijn, het psychologische evenwicht en de socialisatie van het individu tonen evenwel aan dat het zinvol is, huisdieren te integreren in woon- en zorgcentra.

5. Literatuurlijst

Bouckaert M., Het werk van Chakka. Preventie, educatie en de positieve waarden. Omtrent de relatie tussen mensen en honden

Bouckaert, M., 2001, Therapie met dieren, cahier ouderenzorg

Boerenbond en Cera Foundation, Groene zorg, innovatiesteunpunt voor landbouw en platteland

Bonny Saskia, 1994, Invloed van huisdieren op het gebruik van geneesmiddelen bij bejaarden., literatuurstudie en empirisch onderzoek onder leiding van Professor Dr.P.Coutsier

Cohen, C.I., Teresi, J. en Holmes, D., 1985, Social networks, stress, and physical health: a longitudinal study of an inner city population, Journal of Gerontology, 40, 478-486

Churchil, M., Safaoui, J;, Mc.Cabe, B.W., Baun, M.M., 1999, Using a therapy dog, Journal of Psychosocial nursing, 37, 16-22

De bouw A., 2001, cursus sociologie, Karel de Grote Hogeschool, Antwerpen

Enders – Slegers J.M.P., 1993, een leven lang goed gezelschap, empirisch onderzoek naar de betekenis van gezelschapsdieren voor de kwaliteit van leven van ouderen

Enders-Slegers, M.-J., 1993, Ouderen, kwaliteit van leven en gezelschapsdieren, pilootstudie, in "ouder worden", nationaal congres

Ethologia, vzw., het dier instellingen, een factor van welzijn voor de betere kwaliteit van het leven, colloquium, 2002

Ethologia, vzw., gezelschapsdieren in bejaardentehuizen, opiniepeiling 1991

Ethologia, vzw., de invloed van het gezelschapsdier op de gezondheid van de bejaarde, opiniepeiling bij Belgische gerieters, 1992

Ethologia, vzw., 2001, Een pleidooi voor het houden van dieren in rust- en verzorgingstehuizen, uitgave van de Belgische Vereniging voor Studie en Informatie over de Relatie Mens-Dier

Friedmann E., Katcher A.H., Lynch J;J. en Thomas S.A., 1980, Animal companions and one-year survival of patients after discharge from a coronary care unit, Public Health Report, 95, 307-312

Garrity, T.F., Stallones, L., Marx, M.B., en Johnson, T.P., 1989, Pet ownership and attachment as supportive factors in the health of the elderly, Antdthrozoös, 3: 35-44

Ligthart, G.J., Eulderink F., Heeren T.J., Knook D.J., 1999 , inleiding gerontologie en geriatrie, Houten/Zaventem, Bohn Stafleu Van Loghum

McNicholas J., Een dier bezitten: een pijnlijk probleem voor de persoon die opgenomen wordt in een rusthuis, symposium, ethologia vzw, Brussel 1999

Richeson, N.E. en McCullough, W.T.(2003), A therapeutic Recreation Intervention Using Animal-Assisted Therapy : effects on the subjective Well-Being of older adults, University of Southern Maine

Ros, W.J.G., 1990, Sociale steun bij kanker patiënten, Amsterdam: thesis publishers

Serpell, J., 1996, The domestic dog: its evolution, behavior and interactions with people. Cambridge University Press

Stedman, T., 1996, Approaches to measuring quality of life and their relevance to mental health, Australian and New Zealand Journal of Pshychiatry, 30, 731-740

Struckus J.E., 1989, The use of pet-facilitated therapy in the treatment of depression: a behavioural conceptualisation of treatment effect, thesis, University of Massachusetts

Van Den Abeele S., 2001, ouderen, kwaliteit van leven en gezelschapsdieren, eindwerk Karel de Grote-Hogeschool, Antwerpen

Vuillemenot, J.-L., 2001, la personne âgée et son animal, pratisues du champ social

Verdult, R., 1993, Dement worden, een kindertijd in beeld

Weiss, R.S., 1973, Loneliness: the experience of emotional and social isolation, Cambridge

Willis, S.L., 1996, Everyday Cognitive Competence in Elderly Persons, The Gerontologist, 36, 595-601

-

6. Bijlagen

6.1bijlage 1: observatielijst

6.2bijlage 2: verklaring observatiepunten

6.3bijlage 3: observaties van 12 observatiepersonen

Dijdag /

OBSERVATIES VAN GEDRAG

Identificatienummer:

Datum:

Observant:

Tijd:

Minuut

AANWEZIGE PERSONEN

1

2

3

4

5

Totaal

| | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | Totaal |
|-------------|---|---|---|---|---|--------|
| 1 Bewoners | | | | | | |
| 2 Personeel | | | | | | |
| 3 Anderen | | | | | | |

MATE VAN ALERTHEID

| | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | Totaal |
|----------------------------|---|---|---|---|---|--------|
| 4 Ogen geopend | | | | | | |
| 5 Ogen gesloten (> 5 sec.) | | | | | | |

CLASSIFICATIE VAN GEDRAG

| | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | Totaal |
|--------------------------------|---|---|---|---|---|--------|
| 6 Kijken | | | | | | |
| 7 Glimlachen | | | | | | |
| 8 Lachen | | | | | | |
| 9 Voorover buigen | | | | | | |
| 10 Aanraken | | | | | | |
| 11 Zwaaien | | | | | | |
| 12 Knikken | | | | | | |
| 13 Nee schudden | | | | | | |
| 14 Lopen (5-50 sec.) | | | | | | |
| 15 Aanhoudend lopen (>50 sec.) | | | | | | |
| 16 Praten | | | | | | |
| 17 Verbaliseren | | | | | | |
| 18 Namen noemen | | | | | | |
| 19 Neuriën | | | | | | |
| 20 Zingen | | | | | | |
| 21 Fluiten | | | | | | |
| 22 Huilen | | | | | | |
| 23 Schreeuwen | | | | | | |
| 24 Vloeken | | | | | | |
| 25 Schelden | | | | | | |
| 26 Afpakken voorwerp | | | | | | |
| 27 Vernielen voorwerp | | | | | | |
| 28 Agressie | | | | | | |
| 29 Auto-mutilatie | | | | | | |
| 30 'Maniërisme | | | | | | |
| 31 Grimassen | | | | | | |

Sociale Gedragingenlijst naar ontwerpen van: Kongable et al. (1989) en Mc.Cann et al. (1997)
(vertaald door: M.J. Enders-Slegers, F.C.A.A. Beenacker, M.S.C.C. Beenackers (1997))

Bijlage 7 vervolg

| Gedrag | Definitie |
|--------------------|---|
| Kijken | Het plaatsen van de ogen in een bepaalde richting om te kunnen zien |
| Glimlachen | Het optrekken van de mondhoeken om plezier, vermaak of affectie te tonen |
| Lachen | Het gebruik van geluiden en gezichtsuitdrukkingen om spot en humor uit te drukken |
| Voorover buigen | Het buigen van het lichaam vanuit een opwaartse positie naar een bepaalde richting als communicatiemiddel |
| Aanraken | Het plaatsen van de handen of vingers op iemand anders, om lichamelijk contact tot stand te brengen |
| Zwaaien | Het heen en weer bewegen van de hand als middel om een persoon te groeten |
| Knikken | Een of meerdere bewegingen met het hoofd voorover maken als teken van toestemming of begroeting |
| Nee schudden | Met het hoofd van links naar rechts bewegen als teken van ontkenning of afkeuring |
| Lopen | Zich met de benen voortbewegen (5-50 seconden) |
| Aanhoudend lopen | Zich met de benen voortbewegen (>50 seconden) |
| Praten | Spreken |
| Verbaliseren | Het gebruik van gesproken woorden als een middel om gedachten en gevoelens te communiceren |
| Namen noemen | Het gebruik van gesproken woorden om een persoon of ding volgens de juiste beschrijving te identificeren |
| Neurien | Halfluid of binnensmonds zingen |
| Zingen | Met de stem op muzikale wijze iets laten horen |
| Fluiten | Met getuile lippen een luchtstroom uitblazen en daardoor een scherpe klank voortbrengen |
| Huilen | Met luide en klagende stem op ongearticuleerde wijze uiting geven aan verdriet, angst, woede |
| Schreeuwen | De stem luid verheffen |
| Vloeken | Godslasterlijk spreken |
| Schelden | Krenkende of beledigde woorden uitspreken |
| Afpakken voorwerp | Het een persoon ontnemen van een voorwerp |
| Vernielen voorwerp | Het stuk maken of onbruikbaar maken van een voorwerp |
| Agressie | Lichamelijke gewelddadigheid van een persoon jegens een ander persoon of voorwerp |
| Auto-mutilatie | Zelfverwonding |
| Maniërisme | Diepgewortelde, tot gewoonte gemaakte, onvrijwillige beweging |
| Grimasseren | Gekke gezichten maken |

Observatiepersoon 1

Is een vrouw van 73 jaar, gehuwd en samenwonende met haar echtgenoot in een eigen woning.

Ze heeft drie kinderen, heeft de Ziekte van Alzheimer, kan stappen met hulp en krijgt wekelijks bezoek van haar zussen en dagelijks bezoek van de kinderen (= veel bezoek).

Ze heeft een hond als gezelschapsdier.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | + | + | 3 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | + | + | 3 |
| Glimlachen | + | + | + | 3 |
| Lachen | + | 0 | 0 | 3 |
| Voorover buigen | + | 0 | 0 | 3 |
| Aanraken | + | + | + | 3 |
| Zwaaien | + | + | + | 3 |
| Knikken | + | 0 | 0 | 3 |
| Nee schudden | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Lopen (5-50 sec.) | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Praten | + | + | + | 3 |
| Verbaliseren | + | + | 0 | 3 |
| Namen noemen | + | + | + | 3 |
| Neuriën | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Zingen | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Fluiten | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Huilen | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Schreeuwen | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Vloeken | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Schelden | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Afpakken voorwerp | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Vernielen voorwerp | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Agressie | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Auto-mutilatie | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Maniërisme | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Grimasseren | 0 | 0 | 0 | 3 |

Opmerkingen:

- mevrouw weet soms de naam van de verzorgende niet maar noemt haar hond wel steeds bij naam (steeds juist).
- mevrouw heeft een zoon verloren op 18-jarige leeftijd en heeft daar nog dikwijls verdriet om, haar hond is dan haar troost

Observatiepersoon 2

Is een weduwnaar van 86 jaar. Hij woont alleen in een eigen woning en heeft twee zonen.

Hij heeft arthrose en reuma maar kan stappen zonder hulp.

Hij krijgt dagelijks bezoek van zijn schoondochter en wekelijks van de zonen. (= weinig bezoek). Hij heeft een hond als huisdier.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | | 1 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | | 1 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | | 1 |
| Glimlachen | + | | | 1 |
| Lachen | + | | | 1 |
| Voorover buigen | + | | | 1 |
| Aanraken | + | | | 1 |
| Zwaaien | + | | | 1 |
| Knikken | + | | | 1 |
| Nee schudden | + | | | 1 |
| Lopen (5-50 sec.) | + | | | 1 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | + | | | 1 |
| Praten | + | | | 1 |
| Verbaliseren | + | | | 1 |
| Namen noemen | + | | | 1 |
| Neuriën | 0 | | | 1 |
| Zingen | 0 | | | 1 |
| Fluiten | 0 | | | 1 |
| Huilen | 0 | | | 1 |
| Schreeuwen | 0 | | | 1 |
| Vloeken | 0 | | | 1 |
| Schelden | 0 | | | 1 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | | 1 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | | 1 |
| Agressie | 0 | | | 1 |
| Auto-mutilatie | 0 | | | 1 |
| Maniërisme | 0 | | | 1 |
| Grimasseren | 0 | | | 1 |

Opmerking:

- mijnheer voelt zich veilig met zijn hond, want hij "waakt" goed

Observatiepersoon 3

Is een weduwe van 81 jaar en ze woont alleen in een sociale woonwijk. Ze heeft twee dochters die haar regelmatig bezoeken (= weinig bezoek) Mevrouw heeft vorig jaar een CVA gedaan en stapt alleen met behulp van een looprekje. Ze heeft twee poezen.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | + | 2 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | 0 | 2 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | + | 2 |
| Glimlachen | + | | + | 2 |
| Lachen | + | | + | 2 |
| Voorover buigen | 0 | | 0 | 2 |
| Aanraken | 0 | | 0 | 2 |
| Zwaaien | 0 | | 0 | 2 |
| Knikken | + | | + | 2 |
| Nee schudden | 0 | | 0 | 2 |
| Lopen (5-50 sec.) | 0 | | 0 | 2 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | 0 | | 0 | 2 |
| Praten | + | | + | 2 |
| Verbaliseren | + | | + | 2 |
| Namen noemen | + | | + | 2 |
| Neuriën | 0 | | 0 | 2 |
| Zingen | 0 | | 0 | 2 |
| Fluiten | 0 | | 0 | 2 |
| Huilen | 0 | | 0 | 2 |
| Schreeuwen | 0 | | 0 | 2 |
| Vloeken | 0 | | 0 | 2 |
| Schelden | 0 | | 0 | 2 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | 0 | 2 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | 0 | 2 |
| Agressie | 0 | | 0 | 2 |
| Auto-mutilatie | 0 | | 0 | 2 |
| Maniërisme | 0 | | 0 | 2 |
| Grimasseren | 0 | | 0 | 2 |

Opmerkingen:

- mevrouw heeft vorig jaar haar hond moeten laten inslapen omdat hij ziek was en heeft daar heel veel verdriet om gehad
- ze zegt vaak dat haar poezen ervoor zorgen dat ze zich niet zo eenzaam voelt

Observatiepersoon 4

Is een weduwe van 78 jaar, ze woont in een huurhuisje met weinig comfort en heeft geen kinderen. Ze heeft veel pijn door arthrose en reuma en kan alleen stappen. Ze neemt soms deel aan uitstappen georganiseerd door ouderenverenigingen en krijgt soms bezoek van haar broer (= weinig bezoek). Ze heeft twee papegaaien en een poes.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | + | 2 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | 0 | 2 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | + | 2 |
| Glimlachen | + | | + | 2 |
| Lachen | 0 | | 0 | 2 |
| Voorover buigen | + | | + | 2 |
| Aanraken | + | | + | 2 |
| Zwaaien | + | | + | 2 |
| Knikken | + | | + | 2 |
| Nee schudden | + | | + | 2 |
| Lopen (5-50 sec.) | + | | + | 2 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | + | | + | 2 |
| Praten | + | | + | 2 |
| Verbaliseren | + | | + | 2 |
| Namen noemen | + | | + | 2 |
| Neuriën | 0 | | 0 | 2 |
| Zingen | 0 | | 0 | 2 |
| Fluiten | 0 | | 0 | 2 |
| Huilen | 0 | | 0 | 2 |
| Schreeuwen | 0 | | 0 | 2 |
| Vloeken | 0 | | 0 | 2 |
| Schelden | 0 | | 0 | 2 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | 0 | 2 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | 0 | 2 |
| Agressie | 0 | | 0 | 2 |
| Auto-mutilatie | 0 | | 0 | 2 |
| Maniërisme | 0 | | 0 | 2 |
| Grimasseren | 0 | | 0 | 2 |

Opmerking:

- aangezien ze zelf de kooien van de papegaaien niet meer kan reinigen, doet haar broer dit (zo ziet ze hem ook eens!)

Observatiepersoon 5

Is een gehuwde man van 79 jaar, woont samen met zijn echtgenote die dialysepatiënte is. Hij heeft de ziekte van Alzheimer.

Hij heeft één zoon, die regelmatig op bezoek komt en de burens komen ook veel op bezoek (= veel bezoek). Hij kan alleen stappen en heeft een hond als gezelschapsdier.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | + | | 2 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | 0 | | 2 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | + | | 2 |
| Glimlachen | + | + | | 2 |
| Lachen | 0 | 0 | | 2 |
| Voorover buigen | + | + | | 2 |
| Aanraken | + | + | | 2 |
| Zwaaien | + | + | | 2 |
| Knikken | + | + | | 2 |
| Nee schudden | + | + | | 2 |
| Lopen (5-50 sec.) | + | + | | 2 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | + | + | | 2 |
| Praten | + | + | | 2 |
| Verbaliseren | + | + | | 2 |
| Namen noemen | + | + | | 2 |
| Neuriën | 0 | 0 | | 1 |
| Zingen | 0 | 0 | | 1 |
| Fluiten | 0 | 0 | | 1 |
| Huilen | 0 | 0 | | 1 |
| Schreeuwen | 0 | 0 | | 1 |
| Vloeken | 0 | 0 | | 1 |
| Schelden | 0 | 0 | | 1 |
| Afpakken voorwerp | 0 | 0 | | 1 |
| Vernielen voorwerp | 0 | 0 | | 1 |
| Agressie | 0 | 0 | | 1 |
| Auto-mutilatie | 0 | 0 | | 1 |
| Maniërisme | 0 | 0 | | 1 |
| Grimasseren | 0 | 0 | | 1 |

Opmerkingen:

- patiënt heeft een hechte band met zijn hond
- patiënt kan zijn hond nog zelf uitlaten en eten geven

Observatiepersoon 6

Is een weduwe van 91 jaar, woont alleen in een eigen huis met alle comfort en heeft een zware vorm van arthrose.

Ze heeft twee dochters, waarvan één vlak naast de deur woont en heel regelmatig komt (= weinig bezoek). Ze kan zich enkel verplaatsen met hulp van anderen. Ze heeft een poes.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | + | 2 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | 0 | 2 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | + | 2 |
| Glimlachen | + | | + | 2 |
| Lachen | + | | + | 2 |
| Voorover buigen | + | | + | 2 |
| Aanraken | 0 | | 0 | 2 |
| Zwaaien | + | | + | 2 |
| Knikken | + | | + | 2 |
| Nee schudden | + | | + | 2 |
| Lopen (5-50 sec.) | 0 | | 0 | 2 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | 0 | | 0 | 2 |
| Praten | + | | + | 2 |
| Verbaliseren | 0 | | 0 | 2 |
| Namen noemen | + | | + | 2 |
| Neuriën | 0 | | 0 | 2 |
| Zingen | 0 | | 0 | 2 |
| Fluiten | 0 | | 0 | 2 |
| Huilen | 0 | | 0 | 2 |
| Schreeuwen | 0 | | 0 | 2 |
| Vloeken | 0 | | 0 | 2 |
| Schelden | 0 | | 0 | 2 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | 0 | 2 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | 0 | 2 |
| Agressie | 0 | | 0 | 2 |
| Auto-mutilatie | 0 | | 0 | 2 |
| Maniërisme | 0 | | 0 | 2 |
| Grimasseren | 0 | | 0 | 2 |

Opmerking:

- de poes heeft mevrouw al eens gekrabt en ze heeft er nu een beetje schrik van, ze houdt liever een beetje afstand maar ze vindt het al aangenaam om de poes "bezig te zien".

Observatiepersoon 7

Is een gehuwde man van 76 jaar. Hij woont met zijn echtgenote in een eigen huis met het nodige comfort. Hij heeft één zoon die vlakbij woont en hem regelmatig bezoekt (= weinig bezoek).

Hij heeft de Ziekte van Parkinson en kan zich alleen verplaatsen met de hulp van een looprekje.

Hij heeft een poes.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | + | + | 3 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | + | + | 3 |
| Glimlachen | + | + | 0 | 3 |
| Lachen | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Voorover buigen | + | + | 0 | 3 |
| Aanraken | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Zwaaien | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Knikken | + | + | 0 | 3 |
| Nee schudden | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Lopen (5-50 sec.) | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Praten | + | + | + | 3 |
| Verbaliseren | + | + | + | 3 |
| Namen noemen | + | + | + | 3 |
| Neuriën | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Zingen | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Fluiten | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Huilen | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Schreeuwen | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Vloeken | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Schelden | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Afpakken voorwerp | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Vernielen voorwerp | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Agressie | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Auto-mutilatie | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Maniërisme | 0 | 0 | 0 | 3 |
| Grimasseren | 0 | 0 | 0 | 3 |

Opmerking:

- patiënt fokte vroeger honden en laatst is de hond van zijn kleinzoon verleden, welke hij nog gefokt had. Mijnheer had hier veel verdriet om.

Observatiepersoon 8

Is een weduwe van 95 jaar, die bij haar dochter (ook weduwe) inwoont. Ze heeft vier kinderen, waarvan drie nooit op bezoek komen (= weinig bezoek). Ze verplaatst zich met behulp van een looprekje. Ze heeft een hondje.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | | 1 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | | 1 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | | 1 |
| Glimlachen | + | | | 1 |
| Lachen | + | | | 1 |
| Voorover buigen | + | | | 1 |
| Aanraken | + | | | 1 |
| Zwaaien | + | | | 1 |
| Knikken | + | | | 1 |
| Nee schudden | 0 | | | 1 |
| Lopen (5-50 sec.) | + | | | 1 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | 0 | | | 1 |
| Praten | + | | | 1 |
| Verbaliseren | + | | | 1 |
| Namen noemen | + | | | 1 |
| Neuriën | 0 | | | 1 |
| Zingen | 0 | | | 1 |
| Fluiten | 0 | | | 1 |
| Huilen | 0 | | | 1 |
| Schreeuwen | 0 | | | 1 |
| Vloeken | 0 | | | 1 |
| Schelden | 0 | | | 1 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | | 1 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | | 1 |
| Agressie | 0 | | | 1 |
| Auto-mutilatie | 0 | | | 1 |
| Maniërisme | 0 | | | 1 |
| Grimassen | 0 | | | 1 |

Opmerking:

- haar hondje slaapt op haar kamer in een hondenmand, het geeft haar een veilig gevoel

Observatiepersoon 9

Is een gehuwde man van 77 jaar. Hij woont samen met zijn echtgenote in een eigen huisje met alle comfort. Hij revalideert momenteel na een heupprothese. Hij heeft twee kinderen die in het buitenland wonen. Vóór zijn operatie ging hij nog regelmatig op reis (= veel bezoek). Hij heeft een hond.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | | 1 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | | 1 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | | 1 |
| Glimlachen | + | | | 1 |
| Lachen | + | | | 1 |
| Voorover buigen | + | | | 1 |
| Aanraken | + | | | 1 |
| Zwaaien | + | | | 1 |
| Knikken | + | | | 1 |
| Nee schudden | 0 | | | 1 |
| Lopen (5-50 sec.) | + | | | 1 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | + | | | 1 |
| Praten | + | | | 1 |
| Verbaliseren | + | | | 1 |
| Namen noemen | + | | | 1 |
| Neuriën | 0 | | | 1 |
| Zingen | 0 | | | 1 |
| Fluiten | 0 | | | 1 |
| Huilen | 0 | | | 1 |
| Schreeuwen | 0 | | | 1 |
| Vloeken | 0 | | | 1 |
| Schelden | 0 | | | 1 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | | 1 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | | 1 |
| Agressie | 0 | | | 1 |
| Auto-mutilatie | 0 | | | 1 |
| Maniërisme | 0 | | | 1 |
| Grimasseren | 0 | | | 1 |

Observatiepersoon 10

Is een gehuwde vrouw van 68 jaar, die samen met haar echtgenoot in een huurhuis woont. Ze heeft twee zonen die af en toe op bezoek komen. Ze kan zelfstandig stappen met een looprekje en gaat regelmatig weg met haar echtgenoot (met de rolstoel) en heeft veel sociale contacten (= veel bezoek). Ze heeft twee honden.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | | 1 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | | |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | | 1 |
| Glimlachen | + | | | 1 |
| Lachen | + | | | 1 |
| Voorover buigen | + | | | 1 |
| Aanraken | + | | | 1 |
| Zwaaien | + | | | 1 |
| Knikken | + | | | 1 |
| Nee schudden | + | | | 1 |
| Lopen (5-50 sec.) | 0 | | | 1 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | 0 | | | 1 |
| Praten | + | | | 1 |
| Verbaliseren | + | | | 1 |
| Namen noemen | + | | | 1 |
| Neuriën | 0 | | | 1 |
| Zingen | 0 | | | 1 |
| Fluiten | 0 | | | 1 |
| Huilen | 0 | | | 1 |
| Schreeuwen | 0 | | | 1 |
| Vloeken | 0 | | | 1 |
| Schelden | 0 | | | 1 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | | 1 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | | 1 |
| Agressie | 0 | | | 1 |
| Auto-mutilatie | 0 | | | 1 |
| Maniërisme | 0 | | | 1 |
| Grimasseren | 0 | | | 1 |

Opmerking:

- de echtgenoot van mevrouw verzorgt de honden want zij kan dit zelf niet.

Observatiepersoon 11

Is een gehuwde vrouw van 77 jaar die samen haar echtgenoot eigenaar is van een woning. Ze is diabeet en kan alleen stappen met behulp van haar looprekje. Ze heeft drie dochters die regelmatig op bezoek komen (= weinig bezoek). Ze heeft drie honden en twee poezen.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | | 1 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | | 1 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | | 1 |
| Glimlachen | + | | | 1 |
| Lachen | + | | | 1 |
| Voorover buigen | + | | | 1 |
| Aanraken | + | | | 1 |
| Zwaaien | + | | | 1 |
| Knikken | + | | | 1 |
| Nee schudden | 0 | | | 1 |
| Lopen (5-50 sec.) | 0 | | | 1 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | 0 | | | 1 |
| Praten | + | | | 1 |
| Verbaliseren | + | | | 1 |
| Namen noemen | + | | | 1 |
| Neuriën | 0 | | | 1 |
| Zingen | 0 | | | 1 |
| Fluiten | 0 | | | 1 |
| Huilen | 0 | | | 1 |
| Schreeuwen | 0 | | | 1 |
| Vloeken | 0 | | | 1 |
| Schelden | 0 | | | 1 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | | 1 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | | 1 |
| Agressie | 0 | | | 1 |
| Auto-mutilatie | 0 | | | 1 |
| Maniërisme | 0 | | | 1 |
| Grimassen | 0 | | | 1 |

Opmerking:

- mevrouw kan haar gezelschapsdieren zelf niet verzorgen, haar echtgenoot doet dit

Observatiepersoon 12

Is een gehuwde vrouw van 61 jaar, die samen met haar echtgenoot in een eigen woning woont. Ze is dementerend en kan zonder problemen stappen.

Ze heeft zeven kinderen, die allemaal regelmatig op bezoek komen (= veel bezoek). Hun gezelschapsdier is een hond.

OBSERVATIES VAN GEDRAG

| Mate van alertheid | | | | |
|------------------------------|--------------------------------|-------------------------------|-------------------------------|------------------------------|
| | 1 ^{ste} observatie | 2 ^{de} observatie | 3 ^{de} observatie | Totaal aantal observaties |
| Ogen geopend | + | | | 1 |
| Ogen gesloten (>5 sec.) | 0 | | | 1 |
| Classificatie van gedrag | | | | |
| Kijken | + | | | 1 |
| Glimlachen | + | | | 1 |
| Lachen | + | | | 1 |
| Voorover buigen | + | | | 1 |
| Aanraken | + | | | 1 |
| Zwaaien | + | | | 1 |
| Knikken | + | | | 1 |
| Nee schudden | + | | | 1 |
| Lopen (5-50 sec.) | + | | | 1 |
| Aanhoudend lopen (> 50 sec.) | + | | | 1 |
| Praten | + | | | 1 |
| Verbaliseren | + | | | 1 |
| Namen noemen | + | | | 1 |
| Neuriën | 0 | | | 1 |
| Zingen | 0 | | | 1 |
| Fluiten | 0 | | | 1 |
| Huilen | 0 | | | 1 |
| Schreeuwen | 0 | | | 1 |
| Vloeken | 0 | | | 1 |
| Schelden | 0 | | | 1 |
| Afpakken voorwerp | 0 | | | 1 |
| Vernielen voorwerp | 0 | | | 1 |
| Agressie | 0 | | | 1 |
| Auto-mutilatie | 0 | | | 1 |
| Maniërisme | 0 | | | 1 |
| Grimasseren | 0 | | | 1 |

Opmerking:

- de echtgenoot van mevrouw heeft de hond gekocht om haar gezelschap te houden als hij aan 't werk is (hij is landbouwer). Ze heeft dan iets om voor te zorgen, zegt hij.